

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

MOLIYA-IQTISOD FAKULTETI

“MOLIYA” KAFEDRASI

UMIROV DILSHOD AKTAM O‘G‘LI

**“IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA
MOLIYA-SOLIQ TIZIMINI RIVOJLANTIRISH
YO‘NALISHLARI”**

5230600 – “Moliya” ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha bakalavr darajasini olish uchun
yozilgan

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

«HIMOYAGA RUXSAT ETILDI»

Fakultet dekani

_____ dots. D.R.Rustamov

“ ____ ” _____ 2018 y.

«HIMOYAGA RUXSAT ETILDI»

“Moliya” kafedrasi mudiri

_____ prof. T.S. Malikov

“ ____ ” _____ 2018 y.

Bitiruvchi: 5230600 – “Moliya” ta’lim
yo‘nalishi 4-kurs talabasi

D.A.Umirov _____

Ilmiy rahbar: _____ o‘q.Nig‘monxo‘jayeva U.

TOSHKENT – 2018

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
1-BOB. IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITI- DA MOLIYA-SOLIQ TIZIMINI TASHKIL ETISHNING NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLARI.....	7
1.1. Moliya-soliq tizimini tashkil etishning nazariy va huquqiy asoslari.....	7
1.2. Xorijiy mamlakatlarning moliya-soliq tizimini tashkil etish tajribasi.....	23
1-bob bo'yicha xulosa.....	27
2-BOB. MAMLAKATIMIZ MOLIYA-SOLIQ TIZIMINING JORIY HOLATI VA UNING TAHLILI.....	28
2.1. Mamlakatimiz moliya-soliq tizimi holati va uning tahlili.....	28
2.2. Mahalliy byudjet daromadlari va xarajatlari tahlil.....	40
2-bob bo'yicha xulosa.....	45
3-BOB. IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITI- DA MAMLAKATIMIZ MOLIYA-SOLIQ TIZIMINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI.....	46
3.1. Iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida mamlakatimiz moliya tizimini rivojlantirish istiqbollari.....	46
3.2. Iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida mamlakatimiz soliq tizimini rivojlantirish istiqbollari.....	54
3-bob bo'yicha xulosa.....	59
XULOSA VA TAKLIFLAR.....	61
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	64

KIRISH

Bitiruv malakaviy ishi mavzusining dolzarbligi. Hozirgi kunda mamlakatimizda misli ko‘rilmagan darajada o‘zgarishlar sodir bo‘lmoqda. Moliya, soliq, bank sohasidagi bir qancha o‘zgarishlar, mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi o‘rni, uning rivojlanishi, aholi daromadlarining ortib borishi, YaIMning o‘shish sur‘atlari yaxshilanishi uchun bu darajadagi islohotlar zarurdir. Shu o‘rinda shuni takidlash kerakki, moliya va soliq tizimidagi islohotlarni takomillashtirish ham muhim hisoblanadi.

Chunki davlat bor ekan uning moliya tizimi ham, soliq tizimi ham mavjud bo‘ladi. Bu ikkala tizim bir biri bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, ularni ajratib bo‘lmaydi. Soliq bor ekan moliya bor va aksincha moliya bor ekan soliqham mavjuddir. Umuman moliya tizimi ham, soliq tizimini ham doim takomillashish kerakdir. Mamlakatimiz birinchi prezidenti I.Karimov ta’kidlaganidek: “...barqaror davlat byudjetini shakllantirish maqsadida soliq ma’muriyatchiligini yanada takomillashtirish va erkinlashtirish, butun soliq tizimini soddalashtirish va uning oshkoraligini ta’minlash bo‘yicha tegishli tartiblar ko‘zda tutilish kerak...”¹ deb aytganligi e’tiborga loyiqdir. Huddi shunday islohotlarning davomi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli farmoniga muvofiq aholi va tadbirkorlikni o‘ylantirayotgan dolzarb masalalarni har tomonlama o‘rganish, amaldagi qonunchilik huquqni qo‘llash amaliyoti va ilg‘or xorijiy tajribani tahlil qilish, shuningdek keng jamoatchilik muhokamasinatijasida ishlab chiqilgan va quyidagilarni nazarda tutadigan 2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 5 ta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasi ishlab chiqildi. Harakatlar strategiyasining uchunchi ustuvor yo‘nalishi bo‘lgan iqtisodiyotni rivojlantirishva liberallashtirish ustuvor yo‘nalishlari doirasida quyidagilar belgilab berilgandir;

➤ makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o‘shishni saqlash

¹Karimov. I. A Bosh maqsadimiz keng ko‘lamli islohotlar va modernizatsiya yo‘lini qat’iyat bilan davom ettirish T. ; “O‘zbekiston”, 2013-yil 64-bet

➤ soliq yukuni kamaytirishva soliqqa tortish tizimini soddalashtirish siyosatini davom ettirish, soliq mamuriyatchiligini takomillashtirish va ragʻbatlantiruvchi choralarni kengaytirish;

➤ tarkibiy oʻzgarishlarni chuqurlashtirish milliy iqtisodiyotni yetakchi tarmoqlarini modifikatsiya va diversifikatsiya qilish hisobiga uning raqobat bardoshligini oshirish;

➤ viloyat, tuman va shaharlarni kompleks va mutonosib ijtimoiy iqtisodiy rivojlantirish va ularning mavjud salohiyatini samarali baholash va ulardan optimal foydalanish² kabi muhim ustuvor vazifalar belgilab berilgandir.

Mamlakatimiz rivojlanishi yoʻlida moliya va soliq sohasiga tegishli boʻlgan birqancha bajarilishi kerak boʻlgan vazifalar belgilab berilganki, bu vazifalar mamlakatimiz rivoji uchun muhim hisoblanadi:

➤ byudjet daromadlari va xarajatlarini xalq uchun ochiq va oshkora boʻlishini taʼminlash;

➤ soliq yukini kamaytirish va shu asosda ishlab chiqarish va soliqqa tortiladigan bazani kengaytirish;

➤ soliq mamuriyatchiligi va nazoratini tashkil etish tartibi va metadalogiyasini tubdan takomillashtirish ushbu tizimni ilgʻor xalqaro standart talablariga muvofiqlashtirish.

Shunday ekan mamlakatning moliya tizimi bir tomondan markazlashtirilgan pul fondlarini shakllantirish va bu shakllantirilgan pul mablagʻlarni sarflanishini tashkil etish, ularni sarflash va sarflangan mablagʻlar ustidan maqsadli ishlatilishi nazorat qilib borsa ikkinchi tomondan soliq tizimi orqali biz mamlakatimiz uchun pul fondlari manbasini yaratamiz. Umuman, bir soʻz bilan aytganda moliya va soliq tizimi orqali biz mamlakatimizning iqtisodiyotini jadal rivojlantirishimiz mumkin boʻladi. Shunday ekan mamlakatimizni modernizatsiya qilish va uni jahon hamjamiyatidagi oʻrnini mustahkamlash uchun moliya va soliq tizimini tahlil qilish dolzarb hisoblanadi.

² Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “Oʻzbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish boʻyicha Harakatlar strategiyasi”gi PF-4947-sonli Farmoni.

Bitiruv malakaviy ishi mavzusining ob'ekti. Mazkur bitiruv malakaviy ishning ob'ekti mamlakatimizning moliya tizimi, soliq tizimi hisoblanadi.

Bitiruv malakaviy ishi mavzusining predmeti. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida moliya-soliq sohasidagi islohotlarni takomillashtirish yo'nalishlarida yuzaga keladigan moliyaviy munosabatlar bitiruv malakaviy ishning predmetidir.

Bitiruv malakaviy ishi mavzusining maqsadi va vazifalari. Mamlakatimizni rivojlanishida moliya va soliq tizimini tutgan o'rnini tahlil qilish. Hamda moliya va soliq tizimiga innovatsion yangiliklar olib kirish.

Bitiruv malakaviy ishida qo'yilgan maqsadga erishish quyidagi vazifalar yechimi bilan bog'liq;

- mamlakatning moliya va soliq tizimi bilan tanishish;
- davlat byudjeti daromadlari xarajatlari holati, byudjetdan tashqari jamg'armalar daromadlari xarajatlarini trendli tahlil qilish, hamda davlat kreditidan samarali foydalanish;
- mamlakatimizda o'rnatilgan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning tarkibini o'rganish va davlat byudjet daromadlarida tutgan o'rnini tahlil qilish.

Mamlakatimiz iqtisodiyotini modernizatsiya qilish sharoitida moliya va soliq tizimini takomillashtirish yo'nalishlari bo'yicha taklif tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat bo'lib ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilab olindi:

- mamlakatimiz moliya va soliq sohasini nazariy va huquqiy asoslarini yoritish;
- soliq organlari orqali soliqlarni undirish va ularning sarflanishini mexanizmini tahlil qilish;
- iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida moliya soliq sohasidagi islohotlarni takomillashtirish yo'nalishlarini bayon etishdan iborat.

Bitiruv malakaviy ishi mavzusining nazariy-amaliy va uslubiy ahamiyati. Bitiruv malakaviy ishining nazariy va amaliy ahamiyati moliya va soliq tizimi bo'yicha yangicha yondashuvlarni ishlab chiqish, mamlakatimiz

moliya va soliq tizimiga rivojlangan xorij mamlakatlarning tajribasini olib kirish va shakllangan nazariy masalalarni amaliyotga joriy etishdan iborat

Bitiruv malakaviy ishi mavzusining tuzilishi. Ushbu bitiruv ,malakaviy ish kirish, uchta bob, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro'yhatidan iborat. Kirish qismida mavzuning dolzarbligi, ishning predmeti bitiruv malakaviy ishning maqsadi va vazifalari yoritilgan.

Bitiruv malakaviy ishning birinchi bobi iqtisodiyotni modernizatsiya-lash sharoitida moliya-soliq tizimini tashkil etishni nazariy va huquqiy asoslariga bag'ishlangan bo'lib, mamlakatimiz moliya va soliq tizimining tarkibiy tuzilishi hamda xorijiy mamlakatlar amaliyoti umuman moliya va soliq tizmining muhim ahamiyatiga bag'ishlangandir.

Bitiruv malakaviy ishning ikkinchi bobi mamlakatimizning davlat byudjeti va byudjetdan tashqari jamg'armalar daromadlari xarajatlari tahlili va davlat kreditidan samarali foydalanish uslubiyoti, shuningdek, davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda soliqning o'rni soliq organlarning faoliyati va ularning faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan islohotlar mazmuni tahlili ko'rsatib o'tilgan.

Bitiruv malakaviy ishning uchunchi bobida mamlakatimizning moliya va soliq sohasining rivojlantirish istiqbollari haqida to'xtalib o'tilib bunda ba'zi bir xorijiy mamlakatlar moliya va soliq tizimidagi ustuvor jihatlar o'zimizning mamlakatimizda joriy qilish amaliyotiga bag'ishlanib, byudjet daromadlarini oshirish uchun soliq bazasini kengaytirish shakllari, xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga imtiyozlar berish orqali soliq bazasini kengaytirish, moliya organlarini samarali ishlash mehanizmiga oid bir qancha masalalarga to'xtalib o'tiladi. Bitiruv malakaviy ishi xulosa bilan yakunlanib unda mavzuni o'rganish bo'yicha nazariy va amaliy xulosalar umumlashtirilgandir.

1-BOB. IQTIDODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA MOLIYA-SOLIQ TIZIMINI TASHKIL ETISHNING NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLARI

1.1. Moliya tizimini tashil etishning nazariy va huquqiy asoslari

Moliya arabcha soʻz boʻlib, oʻzbek tilida “pul mablagʻlari” maʼnosini anglatadi. Moliya pul mablagʻlarining boshqarilishidir. Yaʼni umuman qayerda pul mablagʻlariga oid munosabatlar paydo boʻlsa oʻsha yerda moliya ham vujudga kelaveradi. Buni bir qancha misollar orqali tushuntirish mumkin. Masalan, oddiy oila xoʻjaligida soliq uchunmi, yoki kommunal toʻlovlar uchunmi, pul ajratilsa oʻsha yerning oʻzida moliyning bir koʻrinishi paydo boʻladi. Yoki korxonalar misolida olaylik, korxonalar ish haqi uchun pul mablagʻlari ajratadi, turli xil amortizatsiya ajratmalari ajaratadi, soliqlar uchun pul toʻlaydi, xuddi shuningdek bu jarayonlarning har birida moliya yuzaga kelaveradi. Shunday ekan moliya quyidagilar oʻrtasida vujudga keladigan pul munosabatlarini ifodalaydi.³

➤ tovar-moddiy boyliklarni sotib olish, mahsulot va xizmatlarning realizatsiya qilish jarayonida korxonalar oʻrtasida vujudga keladigan pul munosabatlari;

➤ markazlashtirilgan pul mablagʻlari fondlarini yaratish va ularni taqsimlash borasida korxonalar va ularning yuqori organlari oʻrtasida vujudga keladigan pul munosabatlari;

➤ byudjet tizimiga soliqlarni toʻlash va xarajatlarni byudjetdan moliyalashtirish davomida korxonalar va davlat oʻrtasida vujudga keladigan pul munosabatlari;

➤ soliqlar va boshqa ixtiyoriy toʻlovlarni toʻlash jarayonida davlat va fuqorolar oʻrtasida vujudga keladigan pul munosabatlari;

➤ toʻlovlarni amalga oshirish va resurslarni olish jarayonida korxonalar fuqorolar va nobyudjet fondlari oʻrtasida vujudga keladigan pul munosabatlari;

➤ byudjet tizimining alohida boʻgʻinlari oʻrtasida vujudga keladigan pul munosabatlari;

³ Malikov T. S. Haydarov N. H Moliya. Toshkent moliya instituti. -T. : Iqtisod-Moliya, 2014. 22 b

- to'lovlarni amalga oshirish va resurslarni olish jarayonida korxonalar, fuqarolar va nobyudjet fondlari o'rtasida vujudga keladigan pul munosabatlari;
- byudjet tizimining alohida bo'g'inlari o'rtasida vujudga keladigan pul munosabatlari;
- sug'urta badallarini to'lash va zararlarni qoplash, sug'urta hodisasi ro'y berganda aholi, korxonalar hamda mulkiy va shaxsiy sug'urta organlari o'rtasida vujudga keladigan pul munosabatlari;
- korxonalar fondlarining doimiy doiraviy aylanishiga xizmat qiluvchi pul munosabatlaridir.

Demak, moliyada ham, soliqda ham, sug'urtada ham xullas barcha tarmoqlarda vujudga kelaveradi. Bilamizki, moliyaning ikki xil funksiyasi mavjud birinchisi taqsimlash bo'lsa, ikkinchisi nazorat. Moliya davlat miqyosida YaIMni taqsimlash va qayta taqsimlashda ishtirok etadi. Yani, YaIM yaratilgandan so'ng uning bir qismini soliqlar orqali taqsimlab, pul fondlari yaratadi va uni yana aholiga korxonalar qayta taqsimlab beradi. Moliyaning taqsimlash funksiyasini korxonalar miqyosida ko'radigan bo'lsak, korxonalar ma'lum bir ishlab chiqarishni amalga oshirgandan so'ng yaratilgan mahsulotlarni realizatsiya qilishadi. Realizatsiya qilingan mahsulotlardan tushumni bir qismini soliqlarga bir qismini amortizatsiyaga, yana bir qismini ish haqiga ajratishadi. Bu jarayonlarni amalga oshirish uchun moliyaning taqsimlash funksiyasidan bevosita foydalaniladi. Endi moliyaning nazorat funksiyasiga to'xtaladigan bo'lsak. Moliyaning nazorat funksiyasi umumdavlat miqyosida bo'ladimi yoki mikrodarajada bo'ladimi, sarflangan mablag'larning samarali foydalanishi yuzasidan tekshirish uchun ishlatiladi. Nazorat samaradorlik uchun kerak. Chunki, nazorat yo'q joyda sansolarlik, mablag'larning noto'g'ri sarflanishi, turli xil ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Moliyaning nazorat funksiyasining o'ziga xos muhim vazifalaridan biri shundaki, moliyaviy masalalar bo'yicha qonunchilikning aniq bajarilishini, byudjet tizimi, soliq xizmati, banklar oldidagi moliyaviy majburiyatlar, shuningdek, hisob-kitoblar va to'lovlar bo'yicha xo'jalik yurituvchi sub'ektlar o'rtasida majburiyatlar o'z vaqtida bajarilishi va to'g'ri olib

borilayotganligini tekshirish hisoblanadi. Bundan kelib chiqadiki moliyaning har ikkala asosiy funksiyasi bir-biri bilan chambarchas bog‘liqdir.

Endi, moliya tizimiga to‘xtalsak, bilamizki, tizim sohalardan iborat bo‘ladi. Demak, moliya tizimi pul fondlari shakllanadigan va moliya munosabatlari vujudga keladigan turlicha sohalar yig‘indisini o‘zida mujjasmalashtiradi. Mamlakatda bozor islohotlarining amalga oshirilishi va mohiyatiga butunlay yangi bo‘lgan iqtisodiy va moliyaviy siyosatning hayotga tadbiq etilishi moliya tizimining sohalari va bo‘g‘inlariga nisbatan ob‘yektiv ravishda yangicha yondashuvni taqazo etdi. Unga muvofiq ravishda, dastlab moliya tizimi quyidagi ikki sohaga bo‘linadi: ⁴

- davlat moliyasi va mahalliy moliya;
- xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar moliyasi.

O‘z navbatida, bu moliya tizimning ikkala sohasi ham pul fondlari va daromadlarning shakllantirilishining shakllari va metodlariga bo‘g‘liq ravishda bir necha bo‘g‘inlardan tashkil topadi. Ya’ni davlat moliyasi va mahalliy moliyani quyidagi bo‘g‘inlarga bo‘lish mumkin:

- davlat byudjeti;
- davlat maqsadli fondlari;
- davlat krediti.

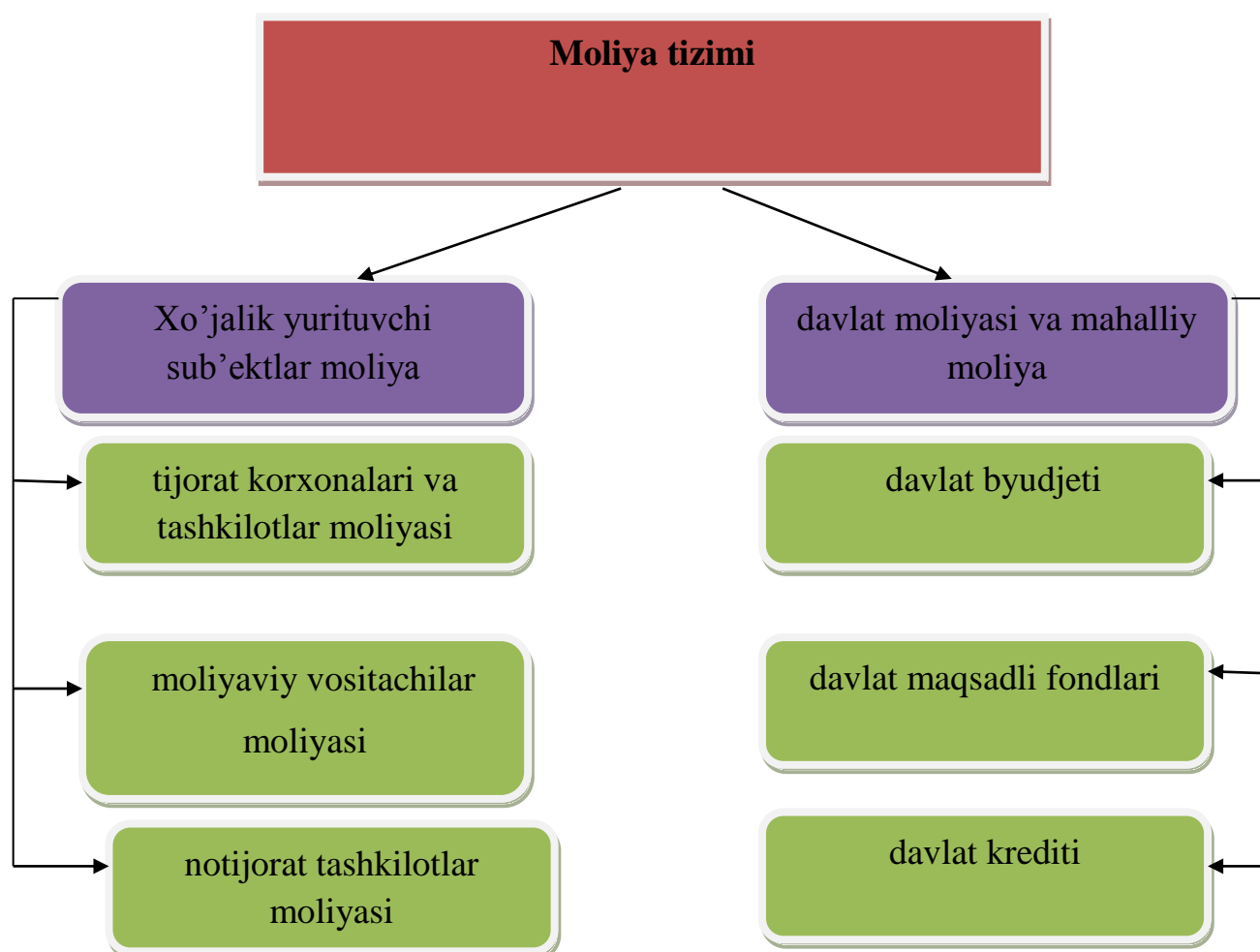
Xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar moliyasini esa quyidagi sohalarga bo‘lish mumkin bo‘ladi:

- tijorat korxonalar va tashkilotlar moliyasi;
- moliyaviy vositachilar moliyasi;
- notijorat tashkilotlar moliyasiga bo‘linadi.

Bularning har birining o‘ziga xos xususiyatlari mavjud bo‘lib, har birining alohida jihati mavjud. Ya’ni ular alohida bir biri bilan bog‘liqdir. Korxonalar ma’lum darajada pul mablag‘larini shakllantirib bersa, moliya orqali o‘sha yaratilgan mablag‘larni jamiyat o‘rtasida teng taqsimlanish jarayoni amalga

⁴Malikov T. S. , Haydarov N. H Moliya. Toshkent moliya instituti. -T. : Iqtisod-Moliya, 2014. 23 b

oshiriladi. Moliya tizimi esa bir tomondan butun mamlakatning iqtisodiyot tizimini qamrab olar ekan.

1-rasm. Moliya tizimining sohalari va bo'g'inlari⁵

Moliya tizimini bu yirik ikki sohasini ko'rib chiqadigan bo'lsak, davlat moliyasi va mahalliy moliya tarkibiga kiruvchi davlat byudjeti eng katta pul fondini tashkillashtiradi va uni qayta taqsimlaydi. Davlat byudjeti ikkita yirik qismdan tashkil topgandir ya'ni respublika va mahalliy byudjetlardan tashkil topgandir. Byudjetdan tashqari Davlat maqsadli jamg'armalari quyidagilardan iborat:⁶

➤ O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari pensiya jamg'armasi;

⁵ Malikov T. S. Haydarov N. H Moliya. Toshkent moliya instituti. -T. Iqtisod-Moliya, 2014. 23 b

⁶ O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi, 2013-yil 26-dekabr, 36-modda.

- O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Respublika yo‘l jamg‘armasi;
- O‘zbekiston Respublikasi Xususiylashtirilgan korxonalariga ko‘maklashish va raqobatni rivojlantirish davlat qo‘mitasi huzuridagi Xususiylashtirilgan korxonalariga ko‘maklashish jamg‘armasi;
- O‘zbekiston Respublikasi Bandlikka ko‘maklashish davlat jamg‘armasi;
- O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari ta’lim va tibbiyot muassaslarini moddiy-texnika bazasini rivojlantirish jamg‘armasi;
- O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Sug‘oriladigan yerlarning meliorativ xolatini yaxshilash jamg‘armasi.

Davlat krediti davlat moliyasi va mahalliy moliya sohasining alohida bo‘g‘ini bo‘lib, bunda davlat asosan pul mablag‘larini qarzga oluvchi sifatida namoyon bo‘ladi. Davlat krediti agar davlat byudjet daromadlari xarajalarni qoplamay qolganda ishlatilishi mumkin. Ammo bundan tashqari davlat kreditidan samarali ishlatilish yo‘li ham mavjud bo‘lib, bunda asosiy e‘tibor soliq yukini teng taqsimlashga qaratiladi. Masalan, davlat iqtisodiy-ijtimoiy maqsadlar uchun investitsiya dasturi asosida markazlashtirilgan mablag‘lar evaziga jamiyat tomonidan ko‘p yil davomida ishlatiladigan loyihani ishga tushirish uchun mablag‘ jalb qilish kerak bo‘lsin deb tasavvur qilsak.

Bunda davlat bevosita davlat kreditiga murojaat etish mumkin ya’ni, obligatsiya yoki boshqa qarz qimmatli qog‘oz chiqarish evaziga mablag‘larni jalb etib uni yillar davomida qaytarishi mumkin bo‘ladi, bunda soliq yuki, keyingi avlodga ham teng taqsimlanadi ya’ni ma’lum bir davr soliq to‘lavchilari uchun yuk bo‘lmaydi. Shuning uchun davlat kreditidan ham samarali ishlatish mumkin boladi. Xo‘jalik yurutuvchi sub’ektlar moliyasining tarkibiy qismi bo‘lgan tijorat korxonalari, tashkilotlar moliya tizimi tarkibiy sifatida alohida hususiyatga egadir. Ya’ni ular ham o‘z faoliyati davomida tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish ustav kapitalini shakllantirish, daromadlari va xarajatlarini shakllantirish mol-mulkini tasarruf etish va zimmasidagi majburiyatlarni olib, ularni bajarish bilan bog‘liq

ravishda alohida xarakterlanadi. Moliyaviy vositachilar esa bilamizki, banklar, sug'urta tashkilotlarini misol qilib olishimiz mumkin. Moliyaviy vositachilarning xususiyati shundan iboratki, ular o'z xo'jalik faoliyatidan tashqari vositachilik faoliyati bilan ham shug'ullanishadi. Banklar kreditlar berish, investitsiya operatsiyalari, omonatlar jalb qilishdan tashqari korxonalariga pul o'tkazmalari bo'yicha, shuningdek jismoniy shaxslarga ham bank xizmatlarini ko'rsatadi.

Nodavlat notijorat tashkilotlari deganda foyda olishni faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan va olingan daromadlarni o'z qatnashchilari o'rtasida taqsimlamaydigan yuridik shaxslar tushiniladi. Notijorat tashkilotlariga byudjet tashkilotlari, shu jumladan davlat hokimiyati va boshqaruv organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, shuningdek, fuqorolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari va qonun hujjatlariga muvofiq boshqa tashkilotlardir. Notijorat tashkilotlari moliya tizimining xo'jalik yurituvchi sub'ektlar moliyasi tarkibiga kirib moliya tizimining alohida xususiyatini qamrab oladi. Notijorat tashkilotlari orqali ham ma'lum vazifalar bajarilishi mumkin bo'ladi.

Yuqorida moliya tizimining nazariy asoslariga bir qancha to'xtalib o'tildi. endi moliya tizimining huquqiy asoslariga to'xtaladigan bo'lsak. Huquqiy asosning yaratilishining muhimligi shundaki, huquqiy asos yaratilishi majburiyat va vazifalarni teng ajratib beradi. Huquqiy asossiz vazifa va majburiyatlar bajarilishida sansolarlikka yo'l qo'yilishi va samarasizlikka olib borishi mumkin bo'ladi. Moliya tizimining huquqiy asosini tashkil etishda ham har bir sohalarni o'zining faoliyatini qonuniy jihatdan ajratib berish va moliya tizim doirasida foaliyat yurituvchi organlar faoliyatini vazifalarini aniq belgilab berishdan iborat bo'ladi. Mamlakatimiz moliya tizimining huquqiy asoslaridan birinchisi O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksi hisoblanadi. Byudjet kodeksiga asosan mamlakatimizning davlat byudjeti tuzilmasi berilgan bo'lib unga ko'ra mamlakatimizning davlat byudjeti O'zbekiston Respublikasi Respublika byudjeti hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlaridan tashkil topganligi aytib o'tilgandir. Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjet tuzilmasiga Qoraqalpog'iston Respublikasi Respublika

byudjeti, Qoraqalpog‘iston Respublikasi tumanlari va shaharlarining byudjetlari kiradi. Viloyatlar mahalliy byudjetlari tuzilmasiga viloyat byudjeti, tegishli viloyatlar tumanlari va shaharlarning byudjetlari kiradi. Toshkent shahar mahalliy byudjet tuzilmasiga shahar byudjeti va shahar tarkibiga kiruvchi tumanlarning byudjetlari kiradi⁷. Byudjet kodeksida moliya tizimining tarkibiga kiruvchi davlat maqsadli jamg‘armalariga alohida ta’rif ham berilgan. Davlat maqsadli jamg‘armalarning asosiy qonuniy asosi byudjet kodeksidan tashqari har birining o‘zining nizomi ham mavjuddir. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari pensiya jamg‘armasi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi tomonidan 2010-yil 19-fevral 30-son⁸ “O‘zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi huzuridagi Byudjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasi to‘g‘risidagi” nizom tasdiqlangan bo‘lib, unga ko‘ra jamg‘armaning asosiy funktsiya vazifalari quyidagilardan iboratdir:

1) qonun hujjatlarida belgilangan tartibda fuqarolarning davlat pensiya ta‘minotini tashkil etish, fuqarolarga pensiyalar, ijtimoiy nafaqalar, kompensatsiya to‘lovlari va boshqa to‘lovlarni tayinlash, pensiyalar va boshqa to‘lovlar miqdorlarining qayta hisoblab chiqilishini ta‘minlash;

2) pensiyalar va boshqa to‘lovlarni to‘liq hajmda moliyalashtirish va to‘lanishini tashkil etish, ular bo‘yicha hisob va hisobotni yuritish;

3) tizimli asosda pensiyalar tayinlash va ularni qayta hisoblashning doimiy tahlilini o‘tkazish va monitoringini olib borish, fuqarolarning pensiya ta‘minotiga yo‘naltiriladigan mablag‘lardan qat’iy maqsadli foydalanilishini ta‘minlash;

4) boquvchisini yo‘qotgan taqdirda, shuningdek, mehnatda mayib bo‘lganlik yoki xodim mehnat majburiyatlarini bajarishi bilan bog‘liq kasb kasalligi oqibatidagi nogironlik tufayli tayinlangan pensiyalarga to‘langan mablag‘larni da‘volar bo‘yicha aybdor yuridik va jismoniy shaxslardan belgilangan tartibda undirib olishni tashkil etish. Ya’ni bunday holatlarda to‘ridan-to‘g‘ri pensiya fondidan mablag‘ o‘tkazib beriladi.

⁷ O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi, 2013-yil 26-dekabr, 34-35-moddalar

⁸ www. www. lex. uz – O‘zbekiston qonun hujjatlari milliy bazas – O‘zbekiston qonun hujjatlari milliy bazasi.

O‘zbekiston Respublikasi Xususiylashtirilgan korxonalariga ko‘maklashish va raqobatni rivojlantirish davlat qo‘mitasi huziridagi Xususiylashtirilgan korxonalariga ko‘maklashish jamg‘armasi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev Farmoni bilan 2017-yil 18-aprelda O‘zbekiston Respublikasi Xususiylashtirilgan korxonalariga ko‘maklashish va raqobatni rivojlantirish davlat qo‘mitasi huzurida Davlat mulkini xususiylashtirishdan tushgan mablag‘lar jamg‘armasi negizida tashkil etilgan bo‘lib, mablag‘larni xususiylashtirilgan korxonalarini amaliy ravishda qo‘llab-quvvatlashga, investitsiya loyihalarini amalga oshirishga hamda tadbirkorlarning o‘qishini tashkil qilishga yo‘naltirish uning ustuvor vazifasi etib belgilangandir.⁹

O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Ta‘lim va tibbiyot muassasalarini rekonstruktsiya qilish, mukammal ta‘mirlash va jihozlash jamg‘armasi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011 yil 21 noyabrdagi “Ta‘lim muassasalarini rekonstruktsiya qilish, mukammal ta‘mirlash va jihozlash jamg‘armasini ta‘lim va tibbiyot muassasalarini rekonstruktsiya qilish, mukammal ta‘mirlash va jihozlash jamg‘armasi etib qayta tashkil qilish to‘g‘risida”gi PQ-1645-sonli qarori bilan tashkil etildi.¹⁰ Ta‘lim va tibbiyot muassasalarini rekonstruktsiya qilish, mukammal ta‘mirlash va jihozlash jamg‘armasining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1) Jamg‘armaga kelib tushayotgan mablag‘larni keyinchalik ulardan ta‘lim muassasalari - umumta‘lim maktablari, akademik litseylar va kasb-hunar kollejlarni jihozlash (to‘liq jihozlash) maqsadida foydalanish uchun jamlash;

2) ta‘lim muassasalarini rekonstruktsiya qilish va mukammal ta‘mirlash, shu jumladan, zarur hollarda o‘quv korpuslarini o‘quv ustaxonalari va laboratoriyalar bilan kengaytirish, sport zallari va maydonchalarini hamda boshqa infratuzilma ob‘ektlarini barpo etish bo‘yicha ishlarni moliyalashtirish;

3) zamonaviy talablarni hisobga olgan holda, tasdiqlangan normativlardan kelib chiqib, ta‘lim muassasalarini eng yangi o‘quv-laboratoriya va ishlab

⁹www.lex.uz – O‘zbekiston qonun hujjatlari milliy bazasi rasmiy sayti.

¹⁰ w.w.w.norma.uz – O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari axborot portali

chiqarish uskunalari, kompyuter texnikasi hamda axborot-kommunikatsiya ta'lim texnologiyalarining boshqa elementlari bilan, shuningdek o'quv mebeli va asbob-anjomlari bilan tizimli qayta jihozlash hamda to'liq jihozlashni moliyalashtirish;

4) tasdiqlangan manzilli dasturlarga muvofiq sog'liqni saqlash muassasalarini qurish, rekonstruktsiya qilish va mukammal ta'mirlash bo'yicha ishlarni moliyalashtirish;

5) zamonaviy talablar va belgilangan normativlardan kelib chiqqan holda, sog'liqni saqlash muassasalarini eng yangi laboratoriya, diagnostika va davolash uskunalari, kompyuter texnikasi hamda boshqa tibbiy apparatlar, maxsus mebel va anjomlar bilan jihozlashni hamda doimiy ravishda tizimli qayta jihozlashni moliyalashtirish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 14-yanvardagi "Yo'l xo'jaligini boshqarish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" Farmoni qabul qilingan bo'lib¹¹, unga ko'ra, Moliya Vazirligi huzuridagi yo'l jamg'armasi Vazirlar Mahkamasiga bo'ysundirildi va unig asosiy vazifalari qilib quyidagilar belgilandi:

1) yo'l xo'jaligi ob'ektlarini qurish, rekonstruktsiya qilish, ta'mirlash va jihozlashning nomma-nom ro'yhatlarini belgilangan tartibda kelishish;

2) umumfoydalanishdagi avtomobil yo'llaridan foydalanish va ularni saqlash xarajatlari smetasini ro'yhatdan o'tkazish;

3) umumfoydalanishdagi avtomobil yo'llarini qurish, rekonstruktsiya qilish, ta'mirlash jihozlash hamda ulardan foydalanish jarayonidagi tasdiqlangan xarajatlarga muvofiq moliyalashtirishdan iborat;

Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinadiki, mamlakatimiz moliya tizimi bir muncha tizimlashtirilgandir, endi mamlakatimizning soliq tizimiga alohida to'xtaladigan bo'lsak, mustaqillik yillarida soliq tizimi islohoti rivojlanishini yaqqol ko'rsatish uchun shu davrni uch bosqichga bo'lib ko'rsatish mumkin. Birinchi bosqich 1991-1994-yillar - O'zbekistonning o'z soliq tizimini tashkil etish va soliqlarning xazinaviy ahamiyatini oshirish bosqichidir. Respublikamizning o'z

¹¹www.lex.uz - O'zbekiston qonun hujjatlari milliy bazasi rasmiy sayti

soliq tizimini yaratishda 1991-yil 15-fevralda qabul qilingan “Korxonalar, tashkilotlar va birlashmalardan olinadigan soliqlar to‘g‘risida”gi qonun birinchi qonun bo‘ldi. U o‘zida birinchi marta soliq tizimining tuzilishi va ishlashining umumiy asoslarini aniqlab berdi, soliqlarni hisoblash va undirish tartibini o‘rnatdi. 1992-yil 9-dekabrda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi fuqorolari, chet el fuqorolari va fuqoroligi bo‘lmaganlardan olinadigan daromad solig‘i to‘g‘risida”gi qonunga bir qancha o‘zgarishlar bilan qabul qilindi. Bu qonunga binoan, soliq ob‘ekti kengaytirildi, ya‘ni ilgari daromad solig‘ini jamoa xo‘jaligi orqali to‘lab yurgan jamoa a‘zolari to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zlari to‘laydigan bo‘ldilar. 1993-yil 7-mayda O‘zbekiston Respublikasining “Mahalliy soliqlar va yig‘imlar to‘g‘risida”gi Qonuni qabul qilindi. Bunday soliqlarga jismoniy shaxslarning mulk solig‘i, yer solig‘i, kurort zonalarida ishlab chiqarish ob‘ektlari qurilish solig‘i, reklama solig‘i, avtomobil vositalarini qayta sotish solig‘i, transport vositalarini egalaridan soliqlar va 13-ta har xil yig‘imlar kiritildi. Korxonalar soliqlari to‘g‘risidagi qonunga 1993-yil 7-mayda o‘zgarishlar kiritilib chet el valyutasida olinadigan tushumdan soliq joriy etildi. Bu soliqdan Respublika valyuta fondiga ajratma avval 25 foiz, keyinchalik 10 foiz qilib belgilandi. Demak, soliq islohotining birinchi bosqichida soliqlarning xazinaviy samaradorligiga erishish chora tadbirlari keng amalga oshirildi, O‘zbekistonning o‘z soliq tizimi joriy etildi. Korxonalardan undiriladigan o‘rmondan olinadigan daromad solig‘i va bir qator boshqa soliqlar bekor qilindi. Daromad (foyda) solig‘i, qo‘shilgan qiymat solig‘i, aktsiz solig‘i, mol-mulk solig‘i, respublikadan tashqariga olib chiqiladigan mahsulotlar va xom ashyo resurslariga soliq joriy etildi. 1993-yilda ishlab chiqilgan tartibga ko‘ra asosiy vositalar hisoblangan amortizatsiyaning 30 foizi byudjetga o‘tkazildi. Xazinani to‘ldirish, shuningdek resurslardan oqilona foydalanishini ta‘minlash maqsadida 6 foizli resurslar solig‘i joriy etildi. Shuningdek, 1991-yil 15-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari, xorijiy fuqarolar va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslardan olinadigan daromad solig‘i to‘g‘risida”gi qonunga bir qator o‘zgartishlar kiritildi. 1993-yil 7-may kuni “Mahalliy soliqlar va yig‘imlar to‘g‘risida”gi qonun qabul qilindi va ushbu qonunda ularga ta‘rif berildi. Jismoniy

shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliq, yer solig'i, kurort zonalaridagi ishlab chiqarish maqsadlaridagi ob'ektlar qurilishiga solinadigan soliq, reklama solig'i, avtotransport vositalarni olib sotganlik uchun soliq, ularning egalariga solinadigan soliq-jami 19 turdagi har xil soliqlar va yig'imlar mahalliy soliqlar guruhiga kiritildi. 1993-yilning 7-mayida "Korxonalar, birlashmalar va tashkilotlardan olinadigan soliqlar to'g'risida"gi qonunga qo'shimchalar kiritildi.

Soliq islohotlarining ikkinchi bosqichi soliqlarni bozor iqtisodi talablariga moslashtirish va korxonalarining ishlab chiqarishni rag'batlantirishga qaratish davridir. Bu davrga 1995-1997-yillar to'g'ri keladi. Bu davrda soliqlar ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga ta'sirini kuchaytirishga bag'ishlandi. Ularga soliqlardan xilma-xil imtiyozlar berildi. Ayniqsa, yuridik shaxslarning foydaga (daromad) solig'idan imtiyozlar ko'p edi, 1995 yildan boshlab korxonalar har bir foiz maxsulot ishlab chiqarish hajmini ko'paytirgani uchun 0,3 foizdan foydaga soliq stavkasi kamaytirildi. Xalq xo'jaligini iqtisodiy jihatdan barqarorlashtirish va tuzilmaviy jihatdan qayta qurish soliq tizimini isloh qilishni talab etdi va ko'plab korxonalar va tashkilotlarning foyda solig'ini daromad solig'i to'lashga o'tishi amalga oshirildi. Uning o'rtacha stavkasi 37 foiz etib belgilandi. Soliq to'lovchilar uchun imtiyozlar ko'zda tutildi. 1995-yildan boshlab soliq tizimini birxillashtirish boshlandi. Bir qator kam samarali soliqlar: respublika tashqarisiga olib chiqiladigan xom ashyo resurslari uchun soliq, hisoblab yozilgan amortizatsiyadan byudjetga 30 foiz unidirish va boshqalar bekor qilindi. Jamoa xo'jaligi a'zolari va xalq xo'jaligining boshqa sohalarida ishlayotganlar uchun soliqqa tortishning yagona tartibi o'rnatildi. Ya'ni, jamoa xo'jaligi a'zolari mehnatiga haq to'lash jamg'armasini soliqqa tortish bekor qilindi va ularga nisbatan fuqarolar daromad solig'i to'g'risidagi qonunchilik tatbiq etildi. Fuqarolar daromadiga solinadigan soliq shkalasi o'zgartirildi. Sarmoyadorlar uchun rag'batlantirishlar soliq tizimining barqarorlashuviga ko'mak beradi. 1996-yilning 1-yanvarigacha ro'yxatdan o'tkazilgan xorijiy sarmoya ishtirokidagi korxonalariga soliqqa tortish tizimida daromad yoki foydani soliqqa tortishni tanlash huquqi taqdim etildi, boshqa barcha xo'jalik yurituvchi sub'ektlar esa, daromad solig'iga o'tkazilgan.

Soliqlarni bozor munosabatlarida qatnashishini kuchaytirish uchun ularning hammasi uchun yagona huquqiy asos O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi 1997-yil 24-aprelda qabul qilindi. Soliq kodeksini qabul qilinishi soliq qonunchiligini mustahkamlabgina kolmay, soliqlarni mahsulotlarni eksportini, import tovarlar o‘rniga mahsulotlar ishlab chiqarishni, nogironlarni ishlab chiqarishga qatnashishini, mehr-muruvvat ishlarni rag‘batlantirish vazifasini kuchaytirdi. Soliq islohotining uchinchi bosqichi 1998-yildan hozirgi vaqtgacha davom etmoqda. Bu bosqichni soliq tizimida soliqlarni ixchamlashtirish kontsepsiyasining boshlanish davri deb atash mumkin. Bu bosqichda soliq to‘lovchi yuridik shaxslarga imkoni boricha soddalashgan, ixchamlashgan soliq tizimi joriy etilib, ularning soliq hisoblari, hisobotlarini, soliq tulari muddatlarini ixchamlashtirildi. Ixchamlashtirilgan soliq to‘lashga o‘tishning huquqiy asoslari qishloq xo‘jalik tovar ishlab chiqaruvchilar uchun yagona yer solig‘i O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Qishloq xo‘jaligi tovar ishlab chiqaruvchilar uchun yagona yer solig‘ini joriy etish to‘g‘risida”gi 1998-yil 10- oktyabrdagi PF-2086-son Farmoni bilan 1999-yildan boshlab, kichik korxonalar uchun yagona soliq to‘lash O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Kichik korxonalar uchun ixchamlashtirilgan soliqqa tortish tizimiga o‘tishni qo‘llash to‘g‘risida”gi qarorga asosan (1998-yil 15-aprel 159-son) 1998-yildan boshlab va O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining “Savdo va ijtimoiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortish tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi Farmoni (1153-son 10-aprel 1998-yil) bilan savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari 1998-yildan boshlab yalpi daromaddan soliq va mulk solig‘ini to‘laydigan bo‘ldi. Soliq tizimini ixchamlashtirish soliq hisoblovchi xodimlar, davlat soliq idoralari va bank xodimlarining ko‘p minglab soat vaqtlarini iqtisod qilishga, ularni korxonalar faoliyati tahliliga bag‘ishlashga imkoniyat yaratmoqda. Mustaqillik yillarida soliq tizimini rivojlantirish o‘zining natijasini asta-sekin berib bormoqda. Kichik korxonalarining mamlakat ichki mahsuloti ishlab chiqarishdagi salmog‘i ortib bormoqda. Mustaqillik yillarida O‘zbekiston o‘zining mustaqil soliq tizimiga ega bo‘ldi va uni takomillashtirish borasida yangi izlanishlar davom etmoqda. Shuni

ta'kidlab o'tish joizki, Respublika iqtisodiyotida soliqlarning tutgan muhim o'rni borligini nazarga olgan holda Respublikada olib borilayotgan soliq islohotlariga katta e'tibor berish lozim. Toki bu islohotlar Respublikamiz iqtisodini ravnaq topishiga, aholi turmush darajasini ko'tarishga doimo xizmat qilsin. 1997-yil 24-aprelida o'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksining tasdiqlanishi soliq tizimini isloh qilishning hozirga qadar amalga oshirilayotgan uchinchi bosqichining boshlanishi ifodasi ekanligi tamoman qonuniy holdir. Soliq kodeksi amalga kiritilishi bilan soliqqa tortishning barcha asos bo'luvchi me'yorlarini yagona hujjatga jamlash, soliq imtiyozlarini tizimlashtirish, foyda, mol-mulk, qo'shilgan qiymatni hisobga olish va soliqqa tortishning xalqaro tizimini joriy etishga imkon yaratildi. Uchinchi bosqichda yuridik shaxslarga, birinchi navbatda kichik va o'rta korxonalar uchun soliqqa tortish, hisobga olish va hisobotning soddalashtirilgan tizimi barpo etildi. Kichik tadbirkorlik sub'ektlari ixtiyoriy asosda umumdavlat va mahalliy soliqlar hamda yig'imlar jamlanmasi o'rniga yagona soliq to'lay boshladilar. Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 15-apreldagi 159-son qarori bilan Kichik korxonalar uchun soliqqa tortishning soddalashtirilgan tizimini qo'llash tartibi tasdiqlandi. Yagona soliqning soliqqa tortiladigan oborotlarga nisbatan foizlarda quyidagi stavkalari belgilandi: Savdo (xarid, vositachi, ulgurji sotish, ta'minot korxonalarini)- 25 foiz, qishloq xo'jaligi korxonalarini – 5 foiz, xalq xo'jaligining boshqa sohalari korxonalarini – 10 foiz.

Agar ilgari aksizlanadigan tovarlarni ishlab chiqaruvchi korxonalar soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimi kirmagan bo'lsa, 1999-yilning 1-oktabridan boshlab ular aksiz solig'ini to'lash sharti bilan mazkur tizimni qo'llashlari mumkin.

Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 10-apreldagi 153-son qarori bilan tasdiqlangan Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortish tartibiga muvofiq yalpi daromad savdo korxonalarini uchun yagona soliqqa tortish ob'ekti bo'ldi.

1999 yildan boshlab qishloq xo'jalik kooperativlari (shirkatlari), fermer xo'jaliklari, agrofirkalar, qishloq xo'jalik mahsulotlarining boshqa ishlab

chiqaruvchilari Prezidentning “Qishloq xo‘jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari uchun yagona yer solig‘ini amalga kiritish to‘g‘risida”gi Farmoni hamda Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 26-dekabrda 539-son qarori asosida ishlab chiqilgan byudjet bilan hisob-kitoblar mexanizmiga ko‘ra yagona yer solig‘i to‘lovchilari bo‘ldilar. U amaldagi barcha umumdavlat (alkogolli mahsulotlarga aktsiz solig‘idan tashqari) hamda mahalliy soliqlar va yig‘imlar jamini to‘lash o‘rniga amalga kiritildi. Shuningdek, ushbu soliq turiga doir imtiyozlar ham belgilandi. Bu qishloq mehnatkashlariga hisobot hujjatlarini qisqartirish imkonini beruvchi soliqa tortishning soddalashtirilishiga yana bir yorqin misoldir.

2002-yildan boshlab davlat soliq siyosatida mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalaridan soliq og‘irligini yanada kamaytira borish, chetga qat‘iy almashtiriladigan valyutada mahsulotlarni eksport qilganlarga ham daromadga (foydaga) soliqdan, ham mol-mulk solig‘idan pasaytirilgan regressiv soliq stavkasi qo‘llash siyosatini yurgizish joriy etila boshlandi. Soliqlar tizimida to‘g‘ri soliqlar salmog‘ini kamaytira borish va egri soliqlar salmog‘ini oshirishga mo‘ljallangan siyosat yuritish ko‘zda tutilgan. Shu bilan birga soliq qonunchiligi takomillashtirila borildi, hamma soliqlar bo‘yicha yo‘riqnoma va nizomlar qaytadan ishlab chiqildi.

2003-yildan boshlab samarasiz, byudjetga tushushini qiyinlashtiradigan quyidagi soliqlar va to‘lovlar bekor qilindi. Bular: reklama solig‘i, avtotransport vositalarini olib sotish solig‘i, me‘yoridan ortiq sotilmagan tayyor maxsulot qoldig‘i uchun 2 foizli haq hamda tabiatni ifloslantiruvchi chiqindilarni joylashtirish uchun haqlardir. 2003-yildan boshlab 2002-yilda joriy etilgan chakana savdo sohasida faoliyat ko‘rsatuvchi mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun belgilangan daromaddan yagona soliq, savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini uchun yalpi tushumdan yagona soliq solish davom ettirildi. Soliq bazalari va stavkalariga ham o‘zgartishlar kiritilgan. 2004-yilda ham qator soliq islohotlari amalga oshirilib, bunda, yuridik shaxslardan olinadigan daromad (foyda) solig‘i va jismoniy shaxslar daromad solig‘i stavkalari bir necha darajaga kamaytirilgan bo‘lsa, resurs soliqlari stavkalari oshirildi. Yagona soliq tizimiga o‘tgan mikrofirma va kichik korxonalar foydali qazilmalar qazib olganida yagona soliq

bilan birgalikda yer osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliqni ham to'laydigan bo'ldilar. Shuningdek, ayrim soliq imtiyozlari bekor qilindi. Soliq tizimidagi islohotlar xo'jalik yurituvchi sub`ektlarning investitsion faolligini oshirishga, ularning import o'rnini bosuvchi va eksport faoliyatini rag'batlantirishga, shuningdek, ularning resurslardan samarali va oqilona foydalanishini rag'batlantirishga qaratildi. 2007-yilga kelib esa Soliq kodeksining yangi taxrirda qabul qilinishi soliq tizimimizni yangi bosqichga ko'tardi. Ushbu Soliq Kodeksiga asosan mamlakatimizda quyidagi soliqlar mavjuddir;

- 1) yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i;
 - 2) jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i;
 - 3) qo'shilgan qiymat solig'i;
 - 4) aksiz solig'i;
 - 5) yer qa'ridan foydalanuvchilar uchun soliqlar va maxsus to'lovlar;
 - 6) suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq;
 - 7) mol-mulk solig'i;
 - 8) yer solig'i
 - 9) benzin, dizel yoqilg'isi va gaz ishlatganlik uchun olinadigan soliq
- Majburiy to'lovlar jumlasiga esa;

- 1) davlat maqsadli jamg'armalariga majburiy to'lovlar:
 - yagona ijtimoiy to'lov;
 - byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga fuqarolarning sug'urta badallari;
 - davlat maqsadli jamg'armalariga majburiy ajratmalar;
- 2) davlat boji;
- 3) bojxona to'lovlari;
- 4) ayrim turdagi tovarlar bilan chakana savdo qilish va ayrim turdagi xizmatlarni ko'rsatish huquqi uchun yig'imdan iborat .

Soliq Kodeksida belgilangan tartibda soliq solishning doddalashtirilgan shakli ham qo'llanilishi mumkin. Soliq solishning soddalashtirilgan shakliga quyidagi soliqlarni kiritish mumkin.

- yagona soliq to'lovi;
- yagona yer solig'i;
- tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlari uchun qat'iy belgilangan soliq.

Yuqoridagi soliqlarni ikkiga ajratish mumkundir, umumdavlat va mahalliy soliqlar jumlasiga. Umumdavlat soliqlar jumlasiga yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i, qo'shilgan qiymat solig'i, aksiz solig'i, yer qa'ridan foydalanuvchilar uchun soliqlar va maxsus to'lovlar, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqlar kirsa. Boshqa majburiy to'lovlar jumlasiga yagona ijtimoiy to'lov, byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga fuqarolarning sug'urta badallari, davlat maqsadli jamg'armalariga majburiy ajratmalar, Respublika yo'l jamg'armasiga yig'imlar, davlat boji, bojxona to'lovlari kiradi. Mahalliy soliq va majburiy to'lovlarga esa mol-mulk solig'i, yer solig'i, benzin, dizel yoqilg'isi va gaz ishlatganlik uchun olinadigan soliq, ayrim turdagi tovarlar bilan chakana savdo qilish va ayrim turdagi xizmatlarni ko'rsatish huquqi uchun yig'im kiradi. Har bir soliqning o'ziga xos xususiyati bo'lib, soliq solish maqsadlarida bazasi, stavkasi, soliq solish ob'ekti, soliq to'lovchilar bir biridan farqlanadi. Masalan, yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ining to'lovchilari quyidagilar:

- O'zbekiston Respublikasining rezidentlari;
- O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan yoki hosil bo'lish manbai O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan daromadlarni oladigan O'zbekiston Respublikasi norezidentlari. Soliq solinadigan ob'ekti O'zbekiston Respublikasi rezidentlarining, shuningdek O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshiruvchi O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining foydasi;
- O'zbekiston Respublikasi rezidentlarining va O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining ushbu bo'limga muvofiq chegirmalar qilinmagan holda to'lov manbaida soliq solinadigan daromadlari hisoblanadi.

1.2. Xorijiy mamlakatlarning moliya-soliq tizimini tashkil etish tajribasi

AQSHda byudjet jarayoniga umumiy rahbarlik qilish vakolati AQSH Konstitutsiyasi tomonidan Kongressga yuklatilgan. Ushbu vakolat doirasida Kongress soliqlarni joriy etadi, qarz jalb qilishning yuqori chegarasini aniqlaydi va xarajatlar yoʻnalishini belgilab beradi.

Kongress tomonidan kelasi moliya yili uchun byudjet loyihasini koʻrib chiqish joriy yilda amalga oshiradi. AQSHda moliya yili joriy yilning 1-oktyabridan navbatdagi yilning 30-sentyabrigacha boʻlgan davrni oʻz ichiga oladi.

AQSH federal byudjeti daromadlari quyidagilardan iborat:

- Aholi va korxonalaridan olinadigan soliqlar;
- Xazina majburiyatlari orqali qarz jalb qilish;
- Federal byudjet xarajatlari quyidagi yoʻnalishlarda amalga oshiriladi:
- Zaruriy xarajatlar (ijtimoiy taʼminot, sogʻliqni saqlash va hokazo);
- Davlat qimmatli qogʻozlariga foiz toʻlash xarajatlari;
- Kongress tomonidan belgilanadigan maʼlum dasturlarni amalga oshirish

uchun xarajatlar.

AQSHda byudjet jarayoni quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1-bosqich. Departament va Agentliklar tomonidan byudjet loyihasiga doir takliflarning taqdim qilinishi. Ushbu bosqichda 1,5 yil oldin tegishli Departament va Agentliklar byudjet loyihasiga doir takliflar ustida ish boshlaydilar. Bu takliflar byudjet loyihasi boʻyicha Prezident soʻrovini (Kongressga) ishlab chiqish uchun Oq Uyga taqdim qilinadi.

2-bosqich. Prezident tomonidan byudjet loyihasining Kongressga taqdim qilinishi. Odatda fevral oyining birinchi dushanbasigacha Prezident Kongressga kelasi moliya yili uchun byudjet loyihasi boʻyicha oʻz taklifini kiritadi.

3-bosqich: Vakillar palatasi va Senat tomonidan byudjet rezolyutsiyasi ishlab chiqilishi. Kongressning har bir palatasi prezident tomonidan taqdim qilingan byudjet loyihasini tahlil qiladi va byudjet rezolyutsiyasining qoralama nusxasini tayyorlashadi. Konferensiya qoʻmitasi palatalar tomonidan ishlab

chiqilgan mazkur qoralama nusxalardagi tafovotlarni bartaraf qilib, byudjet loyihasining yakuniy variantini tayyorlaydi. 4-bosqich. Muvofiqlashtiruvchi qo'mita tomonidan dasturlarni moliyalashtirish miqdorining belgilanishi. Vakillar Palatasi va Senatning muvofiqlashtiruvchi qo'mitalari byudjet rezolyutsiyasining ixtiyoriy sarflar qismini 12 ta subqo'mitalar o'rtasida taqsimlaydi. Har bir subqo'mita ma'lum bir agentliklar ustidan nazorat olib boradi (Ichki ishlar va tabiatni muhofaza qilish agentligi, Transport va uy-kommunal xo'jaligi agentligi kabi). Subqo'mitalar har bir agentlik uchun moliyalashtirish chegarasini belgilovchi me'yoriy hujjatlar loyihasini tayyorlayd.

5-bosqich. Palatalar tomonidan me'yoriy hujjatlarning qabul qilinishi. Vakillar palatasi va Senat me'yoriy hujjatlar bo'yicha o'z variantlarini taqdim qiladi. Mazkur me'yoriy hujjatlarning har bir versiyasi unifikatsiya qilish uchun konferensiya qo'mitasiga beriladi. Unifikatsiya qilingan hujjat loyihalari ikkala palata tomonidan qabul qilinsa, imzolash uchun prezidentga jo'natiladi. .

6-bosqich. Prezident qabul qilingan hujjatni imzolaydi.

Agar Kongress tomonidan qabul qilingan hujjatlar Prezident tomonidan 30-sentyabrgacha imzolanmasa, yangi moliya yili uchun Hukumat byudjeti tasdiqlanmaydi. Bunday holatda Kongress Hukumatni moliyalashtirib turish uchun vaqtinchalik rezolyutsiya qabul qiladi.

AQSH federal byudjeti daromadlari quyidagilardan iborat:

- individual daromad solig'i;
- korporativ foyda solig'i;
- ijtimoiy sug'urta va pensiya ta'minoti uchun tushumlar;
- aksiz solig'i;
- boshqa daromadlar.

Ijtimoiy sug'urta va pensiya ta'minoti uchun tushumlar stajga asoslangan va umumiy pensiya uchun badallar(qarilik va favqulodda holat sug'urta badallari hamda temiryo'l pensiya fondiga badallar), ishsizlik sug'urta badallari hamda boshqa pensiya ta'minoti uchun badallardan iborat.

Aksiz solig‘i tarkibiga alkogolli ichimliklar uchun soliq, tamaki mahsulotlari uchun soliq va boshqa mahsulotlar uchun soliqlar kiradi.

AQSH federal byudjeti xarajatlari quyidagilardan iborat:

- milliy mudofaa xarajatlari;
- inson resurslariga xarajatlar;
- moddiy resurslarga xarajatlar
- davlat qimmatli qo‘g‘ozlariga foiz to‘lovlari;
- boshqa xarajatlar
- taqsimlanmagan blanslashtiruvchi qoldiq;

Inson resurslariga xarajatlar o‘z ichiga quyidagilarni oladi:

- ta‘lim, kadrlar malakasini oshirish, bandlikni ta‘minlash, ijtimoiy xizmatlar;

- sog‘liqni saqlash;
- ijtimoiy himoya;
- veteranlarga nafaqalar va xizmatlar;

Moddiy resurslarga xarajatlar:

- energiya xarajatlari;
- tabiiy resurslar va atrof-muhitni muhofaza qilish xarajatlari;
- tijorat va ipoteka kreditlari;
- transport;
- hududlarni rivojlantirish xarajatlari;

Boshqa xarajatlar tarkibiga quyidagilar kiradi:

-xalqaro munosabatlar doir xarajatlar;

-ilm-fan, kosmik tadqiqotlar va texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlash xarajatlari;

- qishloq xo‘jaligi;
- huquq-tartibot organlari xarajatlari;
- davlat hokimiyati va boshqaruv organlari faoliyatini saqlash xarajatalari;
- soliq politsiyasini saqlash xarajatlari;
- tovarlarni saqlash xarajatlari

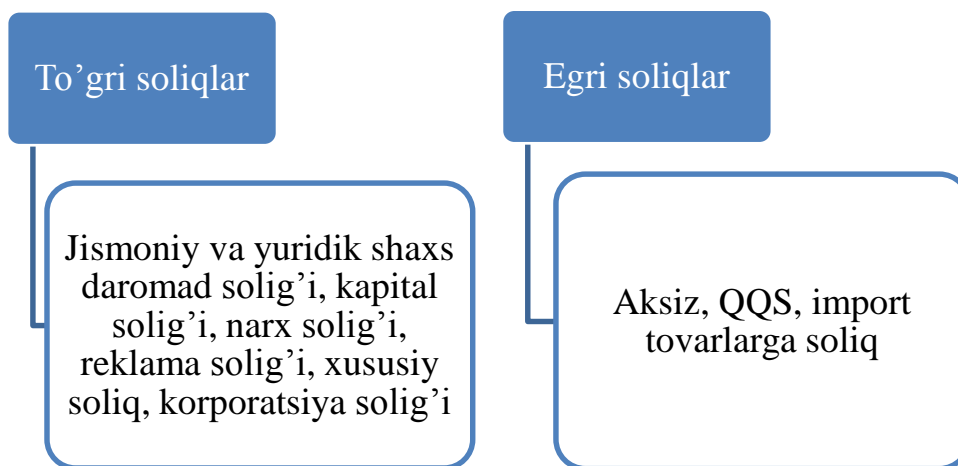
-rag'batlantirish xarajatlaridan iborat.¹²

Italiya byudjet qonunchiligi Italiya Konstitutsiyasi (1947-yil 22-dekabrda qabul qilingan), Parlamentning byudjet ijrosi bo'yicha akti regional hududlarning mustaqil qarorlari, Markaziy bank qarorlari, O'zaro shartnomalardan iborat.

Italiya ma'muriy jihatdan 4 ga bo'lingani uchun byudjet tizimi 4 pog'onadan iborat bo'ladi:

- markaziy byudjet;
- regional byudjet(20);
- provensiya byudjeti(110);
- munisipial byudjet;

Italiya markaziy byudjeti mamlakatning eng asosiy moliyaviy rejasi hisoblanib, u o'zida markaziy hukumatning daromad va xarajatlarini aks ettiradi.

2-rasm Italiyada soliqlarning turlari

Italiya byudjetidan qilinadigan xarajatlar darajasi 3 taqismdan iborat deyish mumkin:

1) Regionlar byudjeti-sog'liqni saqlash xarajatlari, suv xarajatlari, shahar qurilish, yo'l qurilish va boshqalardan iborat bo'lib bu xarajatlarni regional byudjetlarning o'zlari mustaqil ravishda moliyalashtirishga imkoniyat yaratilgan.

Har bir regional hudud o'zini-ozini moliyalashtiradi.

¹² www.scopus.com-Patrick Kelly, Cassandra Rohland-The United States federal budget project-UMass-Lowell, -1 University Avenue, Lowell, MA 01854, USA Received 30 September 2015 Revised 14 September 2017, Accepted 15 September 2017; Available online 1 November 2017

2) Provinsiya byudjeti-qurilishni moliyalash, regional yo‘l qurilish, suv va tog‘ yo‘l qurilishi, madaniy yodgorliklarni tutib turish xarajatlaridan iborat.

3) Munisipial byudjet-ta’lim, qurilish, politsiya, gaz, elektrenergiya va boshqa xarajatlardan iborat bo‘ladi.

4) Markaziy byudjet xarajatlari- markaziy hokimiyat daromad va xarajatlaridan iborat bo‘lar ekan.

Italiya byudjet daromadlarini asosiy qismini solikli daromadlar tashkil qilib bu asosiy byudjetning 85% idan yuqoriroq qismini tashkil etadi, qolgan qismini soliqsiz daromadlar tashkil etadi.

Italiyada byudjet jarayoni quyidagilardan iborat bo‘ladi:

- 1) Byudjet loyihasini moliya vazirligi nazoratida tuzish;
- 2) Byudjetni deputat va senatorlar ko‘rib chiqish va prizident tasdiqlash;
- 3) Gaznachilik moliyalash;
- 4) Moliya vazirligi moliyalash bo‘yich ahisobotni tayyorlashdan iborat bo‘ladi.

Italiya davlatida ko‘pchilik mamlakatlarga o‘xshamagan xolda moliya yili 1-iyulda boshlanib 30-iyunda tugaydi. Italiyada byudjet esa bir yil muddatga tuziladi.

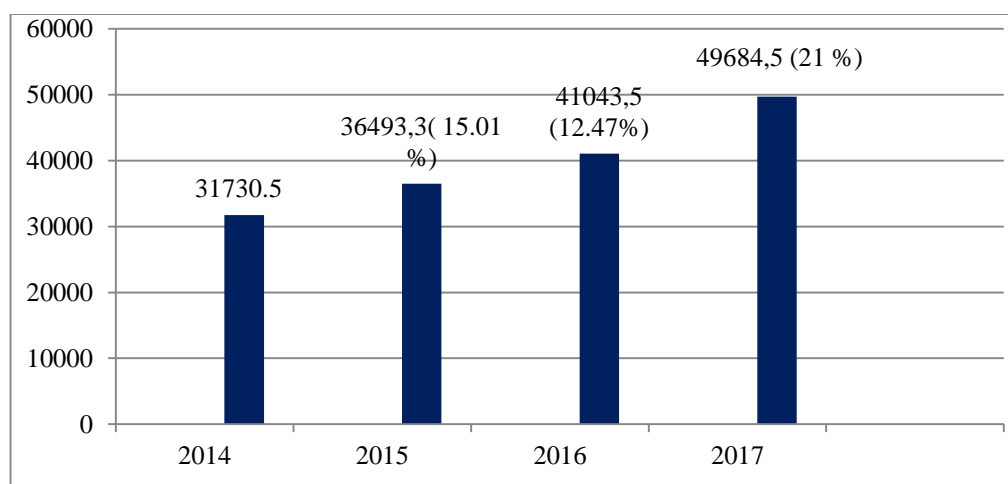
1-bob bo‘yicha xulosa

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash kerakki, mamlakatimizning moliya tizimni tashkil qilish uchun birinchi navbatda nazariy jihatdan asoslanishi, keyinchalik esa huquqiy asosini yaratish kerak bo‘ladi. Soliq tizimimiz esa bir muncha murakkablashib ketganligini ko‘rishimiz mumkin. Ya’ni, mamlakatimizda 19-turlari mavjudligini kuzatishimiz mumkin bo‘lmoqda. Xorijiy mamlakatlarning moliya tizimini ko‘rganimizda ularning moliya tizimi ham soliq tizimi ham hududiy bo‘linishiga moslanganligi va horijiy mamlakatlarda davlat maqsadli jamg‘armalari kamligini kuzatishimiz mumkin bo‘ladi. Xorijiy mamlakatlarda soliqlarning stavkalari ham ba’zilari avval o‘sib boruvchi so‘ng kamayib boruvchi tarzda ekanligini kuzatar ekanmiz, ba’zilari yangi soliq turlari ham mavjuddir.

2-BOB. MAMLAKATIMIZ MOLIYA-SOLIQ TIZIMINING JORIY HOLATI VA UNING TAHLILI

2.1. Mamlakatimiz moliya tizimi holati va uning tahlili

Mamlakatimizning moliya tizimi holatini tahlil qilish uchun davlat byudjeti, davlat maqsadli jamgʻarmalar byudjeti dinamikasi tahlil qilamiz.

3-rasm. 2014-2017-yillarda Oʻzbekiston Respublikasi Davlat byudjet daromadlar ijrosi¹³(mlrd soʻmda)

Yuqoridagi 3-rasm maʼlumotlaridan koʻrinadiki, 2014-yilda davlat byudjeti daromadlar ijosi bajarilishi 31730,5 mlrd. soʻmni tashkil qilgan boʻlib, bu koʻrsatkich 2015-yilga kelib, 36493,3 mlrd. soʻmga yetgan, yaʼni byudjet daromadlari oʻsishi 2015-yilda 2014-yilga qaraganda 15,01 foizga oshishi kuzatilgan. 2016-yilgi davlat byudjeti daromadlari ijrosi 41043,5 mlrd soʻmga bajarilgan boʻlib, 2015-yilga nisbatan 4550,2 mlrd soʻm koʻp daromad ijrosi bajarilgan, foz hisobida esa 12,47 foizga oʻsishi kuzatilgandir. 2016-yilda 2014-yilga nisbatan byudjet daromadlari oʻsishi 29,35 foizga yetganligini koʻrish mumkin ($112,47 \cdot 115,01 = 129,35$). 2017-yilga kelib esa davlat byudjet daromadlari 49684,5 mlrd ga yetgan boʻlib bu koʻrsatkich, 2016-yilga qaraganda, miqdor jihatdan 8641 mlrd soʻmga oshganligini koʻrishimiz mumkindir. Davlat byudjeti xarajatlari miqdori muntazam oʻsib borayotganligini koʻrishimiz mumkin boʻladi. Bu oʻsishni YaIM oʻsishi bilan ham harakterlash mumkindir.

¹³ www.mf.uz - Oʻzbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi rasmiy veb sayti maʼlumotlari asosida tayyorlandi.

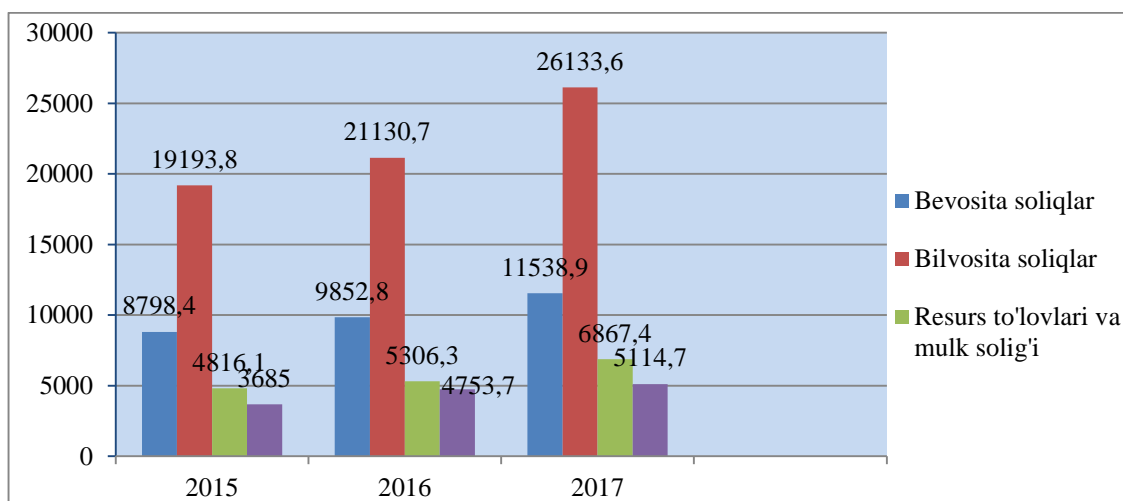
**2015-2017-yillar davomida O‘zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti
xarajatlari miqdori¹⁴ (mlrd so‘mda)**

Ko‘rsatkichlar		2015	2016	2017
Daromadlar (Maqsadli jamg‘armalarsiz) - Jami		36493.3	41 043,50	49 684,80
1. Bevosita soliqlar		8798.3	9 852,80	11 538,90
1.1	Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i	1180.5	1 215,10	1 475,50
1.2	Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini uchun yagona soliq to‘lovidan Davlat byudjetiga ajratmalar	1207.8	1 515,30	1 707,60
1.3	Yagona soliq to‘lovidan Davla byudjetiga ajratmalar, shu jumladan mikrofirmalar va kichik korxonalardan ajratmalar	1191.7	1 440,80	1 750,80
1.4	Jismoniy shaxslar daromadiga soliq	3800.7	4 137,40	4 876,70
1.5	Tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlari bo‘yicha qat‘iy belgilangan soliq	681.5	822,3	1 042,90
1.6	Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig‘i	736.2	721,9	685,5
2. Bilvosita soliqlar		19193.8	21 130,70	26 133,60
2.1	Qo‘shilgan qiymat solig‘i	10851	11 891,60	14 686,20
2.2	Aksiz solig‘i	5618.4	6 258,20	7 449,20
2.3	Bojxona boji	1481.5	1 449,50	1 707,40
2.4	Transport vositalari uchun benzin, dizel yoqilg‘isi va suyultirilgan gazni iste‘mol qilganlik uchun soliq	1242.9	1 531,30	1 784,50
2.5	Abonent raqamlaridan foydalanganlik uchun to‘lov		503.5	506,4
3. Resurs to‘lovlari va mulk solig‘i		4816.1	5 306,30	6 867,40
3.1	Mulk solig‘i	1393.3	1 659,20	2 129,70
	<i>Yuridik shaxslar mulk solig‘i</i>	<i>1056.4</i>	<i>1 214,20</i>	<i>1 554,20</i>
	<i>Jismoniy shaxslar mulk solig‘i</i>	<i>336.7</i>	<i>445</i>	<i>575,6</i>
3.2	Yer solig‘i	750.1	966,7	1 091,80
	<i>Yuridik shaxslar yer solig‘i</i>	<i>407.9</i>	<i>565,9</i>	<i>561,9</i>
	<i>Jismoniy shaxslar yer solig‘i</i>	<i>342.2</i>	<i>400,8</i>	<i>529,9</i>
3.3	Yer osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq	2514.6	2 517,70	3 474,10
3.4	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq	158.4	162,6	71,8
4. Yuqori daromaddan olinadigan soliq			1256.40	1 415,10
5. Boshqa daromadlar		3685.4	4 753,70	3 729,60

Foiz hisobida esa davlat byudjeti daromadlari 2017-yilda 2016-yilga nisbatan 21 foizga oshganligini kuzatishimiz mumkin bo‘ladi.

¹⁴ www.mf.uz - O‘zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi rasmiy veb sayti ma‘lumotlari asosida tayyorlandi.

Quyidagi rasm ma'lumotlaridan ko'rishimiz mumkinki, davlat byudjetining 2015-2017-yillar davomidagi daromadlarining tarkibiy jihatdan ma'lumotlari ifodalangan. Davlat byudjeti daromadlarida bevosita soliqlar, bilvosita soliqlar, resurs to'lovlari va mulk solig'i, boshqa daromadlar miqdoriy jihatdan bo'lingan bo'lib, grafik ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki davlat byudjet daromadlarining yirik qismi egri soliqlar sirasiga to'g'ri kelmoqda.

4-rasm. 2015-2017-yillar davomida O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti daromadlari tarkibi¹⁵ (mlrd so'mda)

2015-yilda davlat byudjeti bilvosita soliqlarning ulushi 19193,8 mlrd so'mga to'g'ri kelgan, 2016-yilda esa 21 130,7 mlrd so'mga yetgan, bu ko'rsatkich 2017-yilda esa 26 133,6 mlrd so'mga yetganligini ko'rishimiz mumkin. Foiz hisobida esa 2017-yilda davlat byudjet daromadlardagi bilvosita soliqlarning miqdor ko'rsatkichi 2016-yilga nisbatan, 23,68 foiz ga o'sishi kuzatilgandir. 2015-yilga nisbatan esa 36,16 foizga o'sishi kuzatilgan. Bevosita soliqlarning davlat byudjetidagi tutgan o'ri bilvosita soliqlardan keyin ikkinchi o'rinda turibdi. 4-rasm ma'lumotlaridan ko'rinadiki, davlat byudjet daromadlarida bilvosita soliqlarning miqdori 2015-yilda 8798,4 mlrd so'm bo'lib davlat byudjeti daromadlaridagi tutgan ulushi 24,11 foizni tashkil qilgan. 2016-yilda esa bu ko'rsatkich 9852,8 mlrd so'mni tashkil qilgan bo'lib, davlat byudjet daromadlaridagi tutgan ulushi 24,01 foizni tashkil qilgan. 2017-yilda esa bu

¹⁵ www.mf.uz - O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi rasmiy veb sayti ma'lumotlari asosida tayyorlandi.

ko'rsatkich 11538,9 mlrd so'mni tashkil qilgan bo'lib, davlat byudjet daromadlaridagi tutgan ulushi 23,22 foizni tashkil qilgan. 2016-yilda davlat byudjeti daromadlaridagi bevosita soliqlarning miqdori foiz jihatdan 11,98 foiz ga oshganligini ko'rishimiz mumkin. 2017-yilda esabu ko'rsatkich 2016-yilgiga nisbatan 17,11 foiz ga oshganligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Resurs to'lovlar va mulk solig'ini tahlil qiladigan bolsak, davlat byudjeti daromadlari tarkibida resurs to'lovlar va mulk solig'ining tutgan ulushi 2015-yilda 13,02 foizni tashkil qilgan bo'lib, miqdor jihatdan 4816,1 mlrd so'mni tashkil qilgan. Bu ko'rsatkich 2016-yilga kelib 5306,3 mlrd so'mni yetgan. Davlat byudjeti daromadlar ijrosidagi ulushi esa 12,93 foizni tashkil qilgan. 2017-yilda davlat byudjeti daromadlar ijrosidagi resurs to'lovlar va mulk solig'i miqdori 6867,4 mlrd so'mni tashkil qilib, davlat byudjeti daromadlar ijrosidagi ulushi esa 13,82 foizni tashkil qilgan.

2-jadval ma'lumotlarida 2015-2017-yillar davomida davlat byudjeti daromadlari miqdori va davlat budjet daromadlaridagi ulushi berilgan. Davlat byudjet daromadlari ijrosidagi yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ining miqdori 2015-yilda 11820,5 mlrd so'mni tashkil qilgan bo'lib, bu ko'rsatkich 2016-yilda 1215,1 mlrd so'mga yetgan, 2017-yilda esa bu ko'rsatkich 1475,5 mlrd so'mgacha ko'tarilganligini kuzatish mumkin. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ining davlat byudjet daromadlari ijrosidagi ulushi 2015-yilda 3,2 foizni tashkil qilsa, 2016-yilda 3,0 foiz bo'lgan. 2017-yilda esa bu ko'rsatkich o'zgarmagan va 3,0 foizligicha qolgan. Yagona soliq to'lovchisi bo'lgansavdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini, mikrofirmalar va kichik korxonalaridan keladigan soliq 2015-yilda 2399,5 mlrd so'mni tashkil qilgan bo'lib, 2016-yilda bu ko'rsatkich 2956,1 mlrd so'mni tashkil qilgan va 2015-yilga nisbatan 23,1 foizga o'sgan. 2017-yilga kelib esa bu soliqdan keladigan tushum miqdori 3458,4 mlrd so'mni tashkil qilib, 2016-yilga nisbatan 16,9 foizga oshgan ekan. Yagona soliq to'lovchisi bo'lgan savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini, mikrofirmalar va kichik korxonalaridan keladigan soliqning davlat byudjetida tutgan ulushi o'rtacha 7,0 foizni tashkil qilgan

**2015-2017- yillar davomida O‘zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti
solikli daromadlari miqdori va davlat budjet daromadlaridagi ulushi¹⁶ (mlrd
so‘mda)**

T/r	Soliqlar	2015 yil		2016-yil		2017 yil	
		mlrd so‘mda	Ulushi foizda	mlrd so‘mda	Ulushi foizda	mlrd so‘mda	Ulushi foizda
1	Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i	1180,5	3,2	1215,1	3,0	1475,5	3,0
2	Yagona soliq to‘lovi	2399,5	6,6	2956,1	7,2	3458,4	7,0
3	Jismoniy shaxslarni daromad solig‘i	3800,7	10,4	4137,4	10,1	4876,7	9,8
4	Qat’iy soliq	681,5	1,9	822,3	2	1042,9	2,1
5	Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig‘i	736,2	2	721,9	1,8	685,5	1,4
6	QQS	10851	29,7	11891,6	29	14886,2	29,6
7	Aksiz	5618,4	15,4	6258,2	15,2	7449,2	15
8	Bojxona boji	1481,5	4,1	1449,5	3,2	1707,7	3,4
9	Binzen, dizel yoqilg‘isi va gaz ishlatganlik uchun soliq	1242,9	3,4	1531,3	3,7	1784,5	3,6
10	Mulk solig‘i	1393	3,8	1659,2	4	2129,7	4,3
11	Yer solig‘i	750,1	2,1	966,7	2,4	1091,8	2,2
12	Yer osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq	2514,6	6,9	2517,1	6,1	3474,1	7,0
13	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq	158,4	0,4	162,6	0,4	171,8	0,3
14	Boshqa daromadlar va obonent to‘lovi	3685,4	10,1	4753,7	11,9	3729,6	11,3
	Davlat byudjet daromadlari jami	36493,3	100	41043,5	100.0	49684,8	100.0

Jismoniy shaxslarning daromad solig‘i 2015-yilda 3800,7mlrd so‘mni tashkil qilgan bo‘lib, davlat byudjet daromadlar ijrosidagi ulushi 10.,

¹⁶ www.mf.uz - O‘zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi rasmiy veb sayti ma’lumotlari asosida tayyorlandi.

4 foizni tashkil qilgan. 2016-yilda esa bu ko'rsatkich 4137,4 mlrd so'mni tashkil etib, davlat byudjet daromadlar ijrosidagi ulushi 10,1 foizni tashkil qilgan. 2016-yilda jismoniy shaxslarning daromad solig'idan keladigan tushum miqdori 2015-yilga qaraganda 8 foizga yuqorilagandir. 2017-yilda esa jismoniy shaxslarning daromad solig'idan keladigan tushum miqdori 4876,7 mlrd so'mni tashkil qilgan bo'lib bu ko'rsatkich 2016-yilga nisbatan solishtirilganda 17,8 foizga ko'tarilgan. Davlat byudjet daromadlar ijrosidagi ulushi esa 9,8 foizni tashkil qilgan. Tadbirkorlikning ayrim turlari uchun qat'iy belgilangan soliq va obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'ining miqdori davlat byudjeti daromadlaridagi ulushi uch yil davomida ham 2 foizdan oshmaganligini kuzatishimiz mumkin bo'ladi. Qo'shilgan qiymat solig'i davlat byudjeting daromadlar qismini eng katta qismini tashkil qilib, qariyb 30 foizga yetadi. Qo'shilgan qiymat solig'ining 2015-yilda davlat byudjet daromadlardagi miqdori 10851 mlrd so'mni tashkil qilgan bo'lib, davlat byudjet daromadlar ijrosidagi ulushi 29,7 foizni tashkil qilgan. 2016-yilda esa qo'shilgan qiymat solig'ining davlat byudjet daromadlardagi miqdori 11891,6 mlrd so'mni tashkil qilgan bo'lib, davlat byudjet daromadlar ijrosidagi ulushi 29,0 foizni tashkil qilgan. 2016-yilda qo'shilgan qiymat solig'idan tushadigan daromad miqdori esa 2015-yilga nisbatan 9,5 foizga oshgan. 2017-yilda esa qo'shilgan qiymat solig'ining davlat byudjet daromadlardagi miqdori 14886,2 mlrd so'mni tashkil qilgan bo'lib, davlat byudjet daromadlar ijrosidagi ulushi 29,6 foizni tashkil qilgan. 2017-yilda qo'shilgan qiymat solig'idan tushadigan daromad miqdori esa 2016-yilga nisbatan 9,5 foizga oshgan. 25,1 foizga oshgan. Aksiz solig'i ham davlat byudjet daromadlaridagi ulushi salmoqli o'rinni egallagan. Aksiz solig'ining 2015-yilda davlat byudjet daromadlardagi miqdori 5618,4 mlrd so'mni tashkil qilgan bo'lib, davlat byudjet daromadlar ijrosidagi ulushi 15,4 foizni tashkil qilgan. 2016-yilda esa aksiz solig'ining davlat byudjet daromadlardagi miqdori 6258,2 mlrd so'mni tashkil qilgan bo'lib, davlat byudjet daromadlar ijrosidagi ulushi 15,2 foizni tashkil qilgan. 2016-yilda aksiz solig'idan tushadigan daromad miqdori esa 2015-yilga nisbatan 11,1 foizga oshgan. 2017-yilda esa aksizsolig'ining davlat byudjet daromadlardagi

miqdori 7449,2 mlrd soʻmni tashkil qilgan boʻlib, davlat byudjet daromadlar ijrosidagi ulushi 15 foizni tashkil qilgan. 2017-yilda aksizsoligʻidan tushadigan daromad miqdori esa 2016-yilga nisbatan 19,03 foizga oshgan. Jadval maʼlumotlarida keying oʻrinlarda bojxona bojidan keladigan daromadlar miqdori koʻringan boʻlib, bojxona bojining 2015-yilda davlat byudjet daromadlardagi miqdori 1481,5 mlrd soʻmni tashkil qilgan boʻlib, davlat byudjet daromadlar ijrosidagi ulushi 4,1 foizni tashkil qilgan, 2016-yilda esa bojxona bojining davlat byudjet daromadlardagi miqdori 1449,5 mlrd soʻmni tashkil qilgan boʻlib, davlat byudjet daromadlar ijrosidagi ulushi 3,2 foizni tashkil qilgan. 2016-yilda aksiz soligʻidan tushadigan daromad miqdori esa 2015-yilga nisbatan 3,2 foizga tushgan, 2017-yilda esa bojxona bojining davlat byudjet daromadlardagi miqdori 1707,7 mlrd soʻmni tashkil qilgan boʻlib, davlat byudjet daromadlar ijrosidagi ulushi 3,4 foizni tashkil qilgan, 2017-yilda bojxona bojidan tushadigan daromad miqdori esa 2016-yilga nisbatan 17,8 foizga oshgan. Bojxona bojining davlat byudjet daromadlaridagi ulushi kamaygan. Egri soliqning bir turi boʻlgan benzin, dizel yoqilgʻisi va gaz ishlatganlik uchun soliqning miqdori davlat byudjet daromadlaridagi ulushi oʻrtacha uch yillikda 3,5 foizni tashkil qilgan. Jismoniy shaxslardan va yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk soligʻining oʻrtacha miqdori uch yillikda 4 foizni tashkil qilganligini koʻrishimiz mumkin boʻladi. Mamlakatimiz yer osti va yer usti boyliklarga boydir. Shuning uchun ham yer osti boyliklaridan olinadigan soliqning ulushi davlat byudjet daromadlar ijrosidagi ulushi salmoqli oʻrinni egallaydi. Yaʼni yer osti boyliklaridan olinadigan soliqning 2015-yildagi miqdori 2514,6 mlrd soʻmni tashkil qilgan boʻlib, davlat byudjetida tutgan ulushi 6,9 foizni tashkil qilgan. 2016-yilda esa bu koʻrsatkich miqdor jihatdan 2517,1 mlrd soʻmga yetib, oʻtgan yilgiga nisbatan 0,9 foizga oshgan. 2017-yilda esa bu koʻrsatkich miqdor jihatdan 3474,1 mlrd soʻmga yetgan. 2016-yilga nisbatan esa 49 foizgacha oshganligini koʻrishimiz mumkin boʻladi. 2017-yilda yer osti boyliklaridan olinadigan soliqning davlat byudjetida tutgan ulushi 7,0 foizni tashkil qilgan. Suv resurslaridan foydalaniladigan soliqning davlat

byudjetidagi ulushi eng kam bo‘lib bu soliq davlat byudjeti daromadlaridagi ulushi o‘rtacha 0,4 foizdan oshmaganligini ko‘rishimiz mumkin.

Davlat byudjet xarajatlari 2-jadvalda aks etgan bo‘lib, unda uch yillik davlat byudjetining xarajatlari, va har bir xarajatining davlat byudjetidagi ulushi ham ko‘rsatib o‘tilgan.

3-jadval

2015-2017- yillar davomida O‘zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti xarajatlari miqdori va davlat budjet xarajatlardagi ulushi¹⁷(mlrd so‘mda)

T/r	Xarajatlar	2015-yil		2016-yil		2017-yil	
		mlrd so‘mda	Ulushi foizda	mlrd so‘mda	Ulushi foizda	mlrd so‘mda	Ulushi foizda
	Ijtimoiy xarajatlar	21316.9	58.8	24101.6	58.9	26922.7	54.5
	shundan						
1.1	Maorif	12162,2	33,3	13831,7	33,8	15977,7	32,4
1.2	Sog‘liqni saqlash	5218,5	14,3	5811,6	14,2	7030,3	14,2
1.3	Madaniyat va sport	387,5	1,1	460,6	1,1	750,2	1,5
1.4	Fan	216,7	0,6	238,2	0,6	275,6	0,6
1.5	Ijtimoiy ta‘minot	147,5	0,4	161,1	0,4		
1.6	Bolali oilalarni hisobga olgan holda ijtimoiy nafaqalar	2102,6	5,8	2043,2	5,0	2674,7	5,4
2	Qishloq joylarda yakka tartibdagi uy joy qurishni birgalikda moliyalashtirish kredit liniyasi	869,8	2,4	1335,5	3,3	214	0,4
3	Iqtisodiyot xarajatlari	3821,3	10,5	4319,5	10,6	5280,7	10,7
4	Davlathokimiyati, boshqaru va sud organlarini va fuqorolarni o‘zini o‘zi boshqarish organlarini saqlash xarajatlari	1605,9	4,4	1822,6	4,5	2431,5	4,9
	Markazlashtirilgan investitsiyalar va fuqorolik jamiyatlari rivojlantirish mablag‘lari	1848.7	2.9	3000.10	1.8	3246.8	7.4
5	Boshqa xarajatlar	7664,5	21,0	8567,5	20,9	11151	22,5
	Jami	36257.3	100	40911.3	100	49344.9	100

¹⁷ www.mf.uz - O‘zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi rasmiy veb sayti ma’lumotlari asosida tayyorlandi.

Davlat byudjeti xarajatlarning eng yirik qismi maorif xarajatlariga to'g'ri kelib, maorif xarajatlari tarkibiga bilamizki, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, mehribonlik uylari va bolalar shaxarchalari, musiqa va san'at maktablari, kadrlar tayyorlash xarajatlarini o'z ichiga oladi. 2015-yilda maorif xarajatlari 12162,2 mlrd so'mni tashkil qilib, davlat byudjet xarajatlaridagi tutgan ulushi esa 33,3 foizni tashkil qilgan

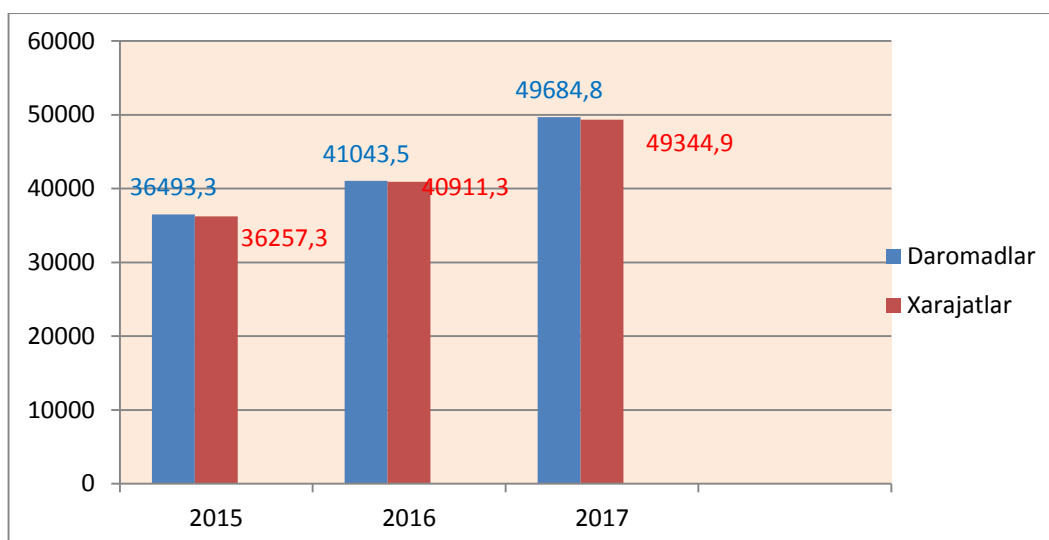
4-jadval

2015-2017-yillar davomida O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti xarajatlari ko'rsatkchi¹⁸(mln so'mda)

Ko'rsatkichlar		2015	2016	2017
Xarajatlar (Maqsadli jamg'armalarsiz) – Jami		36257.3	40 911,30	49344,9
1.	Ijtimoiy xarajatlar	21316.9	24 101,60	26922,7
1.1	Ijtimoiy soha va aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash xarajatlari	20447.1	22 766,00	26708,7
	<i>shundan:</i>			
1.1.1	Maorif	12162.2	13 831,70	15977,7
	<i>shundan:</i>			
	Ta'lim va tibbiyot muassasalarining moddiy-texnik bazasini rivojlantirish jamg'armasi tomonidan ajratiladigan mablag'lar		7010,2	7030,3
	Qishloq xo'jaligi yo'nalishi bo'yicha oliy o'quv yurtlarini qo'llab-quvvatlash fondiga		102,3	101.8
1.1.2	Madaniyat va sport	387.5	460,6	750,2
1.1.3	Sog'liqni saqlash	5218.5	5 811,60	783.20
1.1.4	Fan	216.7	238,2	275,6
	<i>shundan ta'lim va tibbiyot muassasalarining moddiy-texnik bazasini rivojlantirish jamg'armasi tomonidan ajratiladigan mablag'lar</i>		23,80	24.30
1.1.5	Ijtimoiy nafaqa, moddiy yordam va va kompensatsiya pul to'lovlari		2 043,20	2239,6
1.2	Qishloq joylarda yakka tartibdagi uy-joylar qurish dasturini birgalikda moliyalashtirishga kredit liniyasi	869.8	1 335,50	214
2.	NNT, NST va fuqarolik jamiyatlari institutlarini rivojlantirish uchun mablag'lar va grantlar	10	11	12
3.	Iqtisodiyot xarajatlari	3821.3	4 319,50	5280,7
4.	Markazlashtirilgan investitsiyalarni moliyalashtirish xarajatlari	1838.7	2 089,10	3234,8
5.	Davlat hokimiyati, boshqaruv organlari va sud organlari va sud organlarini va fuqarolarni o'zini-o'zi boshqarish organlarini saqlash xarajatlari	1605.9	1 822,60	1932,9
6.	Boshqa xarajatlar	7664.5	8 567,50	11151.0
Davlat byudjeti taqchilligi (-), profitsiti (+)		236.0	132,2	59,50

¹⁸ www.mf.uz - O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi rasmiy veb sayti ma'lumotlari asosida tayyorlandi

2016-yilda esa maorif xarajatlari miqdori 13831,7 mlrd soʻmni tashkil qilgan boʻlib, 2015-yilga nisbatan 13,7 foizga nisbatan oshgan, 2017-yilda esa davlat byudjeti maorif xarajatlari miqdori 15977,7 mlrd soʻmni tashkil qilgan boʻlib, davlat byudjeti xarajatlardagi ulushi 32,4 foizni tashkil qilgan. Oʻtgan yilgiga nisbatan esa 15,5 foizga oshganligini koʻrishimiz mumkin boʻladi. Davlat byudjet xarajatlarining tarkibida yetakchi oʻrinni egallagan. Sogʻliqni saqlash xarajatlariga ambulatoriya xizmatlari, klinika, kasalxonalar, tibbiyot birlashmalari va markazlar, tez hamda shoshilinch tibbiy yordam respublika markazlari va hududiy boʻlimlari, koykali maxsus markazlar, kasalxonalar va dispanserlar, tugʻruqxonalar, akusherlik majmualari, sanitariya-epidemalogiya markazlari, qariyalar va nogironlar uchun sanatoriylarga ketadigan xarajatlar kiradi. 2015-yilda sogʻliqni saqlash xarajatlari 5218,5 mlrd soʻmni tashkil qilib, davlat byudjet xarajatlaridagi tutgan ulushi esa 14,3 foizni tashkil qilgan. 2016-yilda esa sogʻliqni saqlash xarajatlari miqdori 5811,6 mlrd soʻmni tashkil qilgan boʻlib, 2015-yilga nisbatan 11,3 foizga nisbatan oshgan. 2017-yilda esa davlat byudjeti sogʻliqni saqlash xarajatlari miqdori 7030,3 mlrd soʻmni tashkil qilgan boʻlib, davlat byudjeti xarajatlardagi ulushi 14,2 foizni tashkil qilgan. Oʻtgan yilgiga nisbatan esa 20,9 foizga oshganligini koʻrishimiz mumkin boʻladi. Davlat byudjeti xarajatlari tarkibida keying oʻrinda iqtisodiyot xarajatlari turadi yaʼni miqdor jihatdan. Davlat byudjetinig iqtisodiyot xarajatlari tarkibiga suv xoʻjaligini eksplutatsiya qilish xarajatlari, hosildorlik past yerlarda davlat ehtiyojlari uchun qishloq xoʻjaligi maxsulotlarini yetishtiruvchi fermer xoʻjaliglarini maqsadli mablagʻlar bilan moliyaviy qoʻllab-quvvatlash, shaxar va tuman posyolkalarini obodonlashtirish, xarajatlaridan iborat. 2015-yilda iqtisodiyot xarajatlari 3821,3 mlrd soʻmni tashkil qilib, davlat byudjet xarajatlaridagi tutgan ulushi esa 10,5 foizni tashkil qilgan, 2016-yilda esa iqtisodiyot xarajatlari miqdori 4319,5 mlrd soʻmni tashkil qilgan boʻlib, 2015-yilga nisbatan 13 foizga nisbatan oshgan. 2017-yilda esa davlat byudjeti iqtisodiyot xarajatlari miqdori 5280,5 mlrd soʻmni tashkil qilgan boʻlib, davlat byudjeti xarajatlardagi ulushi 10,7 foizni tashkil qilgan. Oʻtgan yilgiga nisbatan esa 22,4 foizga oshganligini koʻrishimiz mumkin boʻladi.

5-rasm. 2015-2017-yillar davomida Oʻzbekiston Respublikasi Davlat byudjet daromadlari va xarajatlari ijrosi¹⁹ (mlrd soʻmda)

Yuqorida davlat byudjetining daromadlari va xarajatlari bilan tanishib chiqdik, endi 2015-2017-yillar davomida davlat byudjetinig daromadlari va xarajatlari oʻrtasidagi farqni solishtiramiz, yaʼni davlat byudjeti holatini koʻramiz. 5-rasm maʼlumotlaridan koʻrinadiki, 2015-yilda davlat byudjeti ijrosi 236 mlrd soʻmga daromadlar koʻprogʻi bilan bajarilgan. Yaʼni davlat byudjeti 0,65 % profitsit bilan bajarilgan. 2016-yilda davlat byudjeti ijrosi 132,2 mlrd soʻmga daromadlar koʻprogʻi bilan bajarilgan. Yaʼni davlat byudjeti 0,32 % profitsit bilan bajarilgan. 2017-yilda esa davlat byudjeti ijrosi 339,9 mlrd soʻmga daromadlar koʻprogʻi bilan bajarilgan. Yaʼni davlat byudjeti 0,68 % profitsit bilan bajarilgan. Profitsit bilan bajarilishini xar hil tushinish mumkin boʻladi, yaʼni reja haqiqatda amalga oshirilganligi, yoki rejaning bir qismiga pul yetmay qolganligi bilan izohlash mumkin boʻladi. Yaʼni bunday holatda davlat byudjet holati haqida aytarli xulosa aytish mumkin boʻlmay qoladi. Masalan davlat byudjeti xarajatlari 100 mln soʻmga rejalashtirilgan deb olaylik, birinchi holatda 95 mln soʻmlik xarajatlar ijrosi amalga oshadi, ammo 5 mln soʻmlik loyiha ishga tushmay qolishi evaziga byudjetdan moliyalashtirilish amalga oshmaydi. Natijada koʻrsatkich profitsit boʻlaveradi ammo natija salbiydir. Maʼlum sabablarga koʻra biznig 5 mln soʻmlik loyihamiz ishga tushmay qoladi.

¹⁹ www.mf.uz - Oʻzbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi rasmiy veb sayti maʼlumotlari asosida tayyorlandi.

O‘zbekiston Respublikasi Davlat byudjet daromadlarida Soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar bo‘yicha 2016-2017 yillarning tushumlarining hududiy taqsimlanishi²⁰ (foizda)

T/r	Hududlar nomi	2016-yil	2017-yil	O‘zgarishi
1.	Qoraqalpog‘iston Respublikasi	3,5	4,4	0,7
2.	Andijon viloyati	4,4	4,3	-0,1
3.	Buxoro viloyati	6,0	5,7	-0,3
4.	Jizzax viloyati	1,9	2,1	0,2
5.	Qashqadaryo viloyati	6,9	7,6	0,7
6.	Navoiy viloyati	6,6	6,2	-0,4
7.	Namangan viloyati	3,4	3,3	-0,1
8.	Samarqand viloyati	5,3	4,9	-0,4
9.	Surxondaryo viloyati	3,2	3,1	-0,1
10.	Sirdaryo viloyati	1,7	1,4	-0,3
11.	Toshkent viloyati	10,8	10,2	-0,6
12.	Farg‘ona viloyati	6,1	5,6	-0,5
13.	Xorazm viloyati	3,0	2,8	-0,2
14.	Toshkent shahri	30,1	27,8	-2,3
	Respublika bo‘yicha, jami	100,0	100,0	0,0

4-jadval ma’lumotlaridan ko‘rishimiz mumkin bo‘ladiki, mamlakatimizning byudjet daromadlari tarkibida soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarning davlat byudjet daromadlaridagi ulushi hududiy jihatdan taqsimlangan bo‘lib, eng ko‘p ko‘rsatkichni Toshkent shahri tashkil etib 2016-yilda soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarning respublika bo‘yicha ulushi 30,1 foizni tashkil qilgan, 2017-yilda esa

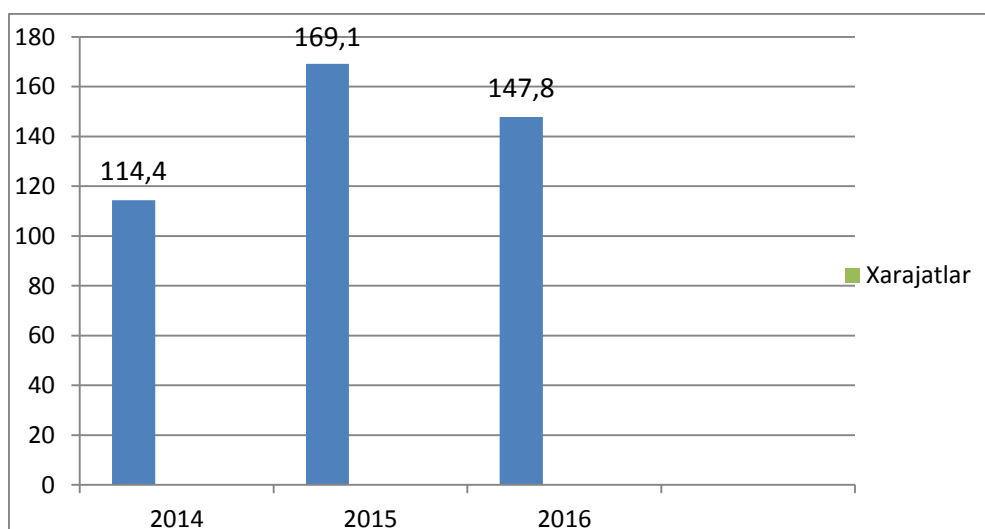
²⁰ w.w.w.soliq.uz –O‘zbekiston Respublikasi Soliq Qo‘mitasi rasmiy veb sayti

bu ko'rsatkich miqdori 2,3 foizga kamaygan bo'lib, 27,8 foizni tashkil qilgan, Respublika bo'yicha soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar to'lash bo'yicha ikkinchi o'rinni Toshkent viloyati egallagan bo'lib, 2016-yilda soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning respublika bo'yicha ulushi 10,8 foizni tashkil qilgan, 2017-yilda esa bu ko'rsatkich miqdori 0,6 foizga kamaygan bo'lib, 10,2 foizni tashkil qilgan, Undan keying o'rinni Qashqadaryo viloyati egallagan bo'lib, Qashqadaryo viloyatida 2016-yilda soliqlar va majburiy to'lovlardan tushum 6,9 foizni tashkil qilgan bo'lib, 2017-yilda 7,6 foizni tashkil qilgan va bu o'tgan yilgiga nisbatan 0,7 foizga oshganligini kuzatishimiz mumkin bo'ladi. Unadan keying o'rinlarni Navoiy, Farg'ona, Buxoro viloyatlari egallab ularning ulushi o'rtacha olti foizni tashkil qiladi, Soliqlar va majburiy to'lovlar bo'yicha eng kam ulushni Sirdaryo, Jizzax va Xorazm viloyatlari tashkil qiladi. Sirdaryo viloyatida 2016-yilda 1,7 foiz soliqlar va majburiy to'lovlar shakllangan bo'lsa, 2017-yilda bu ko'rsatkich 1,4 foizga tushganligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Jizzax va Xorazm viloyatlarida esa o'rtacha 2,5 foiz ulushni o'z ichiga olganligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi.

2. 2. Mahalliy byudjet daromadlari va xarajatlari tahlili

Mamlakatimiz byudjet tizimida mahalliy byudjetlarning ham o'rni katta bo'lib, ularning holatini tahlil qilish ham muhim hisoblanadi. Mahalliy byudjetdan moliyalashtirish deganda byudjet mablag'larini boshqaruvchilarga tasdiqlangan mahalliy byudjetda ko'zda tutilgan xarajatlarni amalga oshirish uchun mahalliy byudjetdan mablag' berish tushuniladi. Mahalliy byudjet xarajatlaridan foydalanish byudjetdan moliyalashtirish orqali amalga oshiriladi va bu narsa byudjet siyosatining amalda namayon bo'lish shakllaridan biri hisoblanib, byudjet siyosatining tasirchanligini, ko'p jihatdan, byudjetdan moliyalashtirish tartibi, prinsplari, usullari, shakllari va metodlari belgilab beradi. Shu munosabat bilan takidlash joizki, byudjetdan moliyalashtirish deyilganda, rejada ko'zda tutilgan tadbirlarni amalga oshirish uchun sub'ektlarga byudjetdan mablag'larni taqdim etish tizimi tushuniladi. U pul mablag'larini taqdim etishning o'ziga xos shakl va metodlari bu tizimning tarkibiy elementlari hisoblanadi. Muhim ijtimoiy-

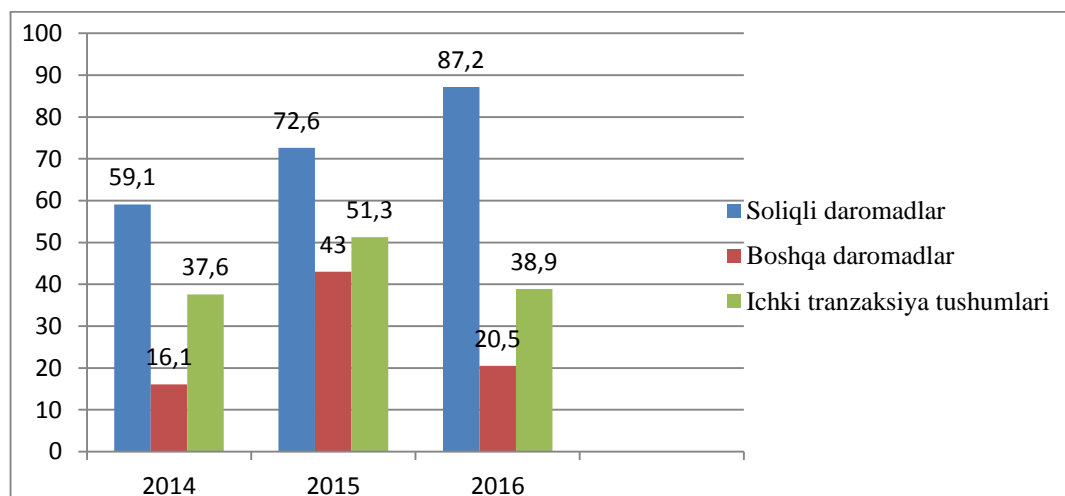
iqtisodiy vazifalar hal etilayotgan va shunga muvofiq ravishda byudjet siyosati yurg'izilayotgan hozirgi paytda oqilona va samarali byudjetdan moliyalashtirish tizimining ahamiyati yanada ortadi. Olmazor tumani mahalliy byudjetining tahliliy asoslariga nazar tashlaydigan bo'lsak, 6-rasm ma'lumotlaridan ko'rinadiki 2014-yildan 2016-yilgacha oraliqda Olmazor tuman mahalliy byudjetining xarajatlari tahlil qilingandir. 2014-yilda Olmazor tumanida jami 114,1 mlrd so'nluk xarajatlar amalga oshirilganligini kuzatishimiz mumkin bo'ladi. 2015-yilda esa jami xarajatlar 169,1 mlrd so'mni tashkil etib 2014-yilga nisbatan miqdor jihatdan 54,7 mlrd so'mga oshganligini ko'rishimiz mumkindir va bu ko'rsatkich 48 foizgacha oshganligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. 2016-yilda esa Olmazor tumanida jami xarajatlar miqdori 147,8mlrd so'mni tashkil qilgan bo'lib 2015-yilga nisbatan 21,3 mlrd so'mga miqdor jihatdan kamayganligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. 7-rasm ma'lumotlarida esa Olmazor tumani mahalliy byudjeti daromadlar ijrosi ko'rsatib o'tilgan bo'lib, 2014-yilgi ma'lumotlarda mahalliy byudjetning solikli daromadlardan tushgan tushimi 59,1 mlrd so'mni tashkil qilgan bo'lib, bu ko'rsatkich 2015-yilda 72,6 mlrd so'mga oshganligini ko'rishimiz mumkindir, 2016 yilda esa solikli daromadlarning hajmi 87,2 mlrd so'mga yetganligini kuzatishimiz mumkin bo'ladi.

6-rasm. 2014-2016-yillar uchun Olmazor tumani mahalliy byudjet xarajatlari ijrosi²¹ (mlrd so'mda)

²¹ Olmazor tumani ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi

Olmazor tumanda solikli daromadlarning o‘shishini muntazam kuzatishimiz mumkin bo‘lib, 2015-yilga nisbatan 2016-yilda 20 foizga oshganligini ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi. Boshqa daromadlar ham mahalliy byudjet daromadlari tarkibidan o‘rin olgan bo‘lib. Bu daromadlar tarkibiga jarimalar, davlat bojlari, tovar va xizmatlarni sotishdan daromadlar, bozorlardan olinadigan daromadlar kabilar kiradi. 2014-yilda bu daromadlar jami 16,1 mlrd so‘mni tashkil qilgan bo‘lib, 2015-yilda bu ko‘rsatkich miqdori 43 mlrd so‘mni tashkil qilganligini ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi. 2016-yilga kelib 20,5 mlrd so‘mni tashkil qilib, 2015-yilga nisbatan qariyb ikki barabarga kamayganligini ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi. Ichki tranzaksiya bo‘yicha tushumlar 2014-yilda 36,7 foizni tashkil qilgan bo‘lib, 2015-yilda bu ko‘rsatkich miqdori 51,3 mlrd so‘mga yetgan ekan ya‘ni 2014-yilga nisbatan 36,4 foizga oshganligini kuzatishimiz mumkin bo‘ladi. 2016-yilda bu ko‘rsatkich miqdorini 38,9 mlrd so‘m ekanligi ko‘rinib turibdi va bu ko‘rsatkich 2015-yilga nisbatan 25 foizga kamayganligini kuzatishimiz mumkin bo‘ladi.

7-rasm. 2014-2016-yillar Olmazor tumani mahalliy byudjet daromadlari ijrosi²² (mlrd so‘mda)

Olmazor tumanida daromadlar bazasini mustahkamlashga qararilgan chora tadbirlar ishlab chiqilgan bo‘lib bu chora-tadbirlar mahalliy byudjetning daromadlar bazasini oshirishga keng imkoniyat yaratib beradi. Jumladan, 4-jadval

²²Olmazor tumani ma‘lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi

ma'lumotlarida ko'rinadiki, Olmazor tumanida 2017-2021 yillarda Sanoat sohasida kutilayotgan qo'shimcha ishlab chiqarish loyihalari to'g'risida ma'lumot berilgan bo'lib, Grand Milk MCHJ, Remedy Group MCHJ, Azia Metall Garand MCHJ korxonalarining qo'shimcha ishlab chiqarish salohiyati oshirish evaziga byudjetga tushumlar miqdorini oshirish belgilangandir.

4-jadval

Olmazor tumanida 2017-2021 yillarda Sanoat sohasida kutilayotgan qo'shimcha ishlab chiqarish loyihalari to'g'risida ma'lumot²³

	Loyihaning nomi	Mahsulot (xizmat nomi)	Yillik ishlab chiqarish quvvati (miqdor)	Yillik ishlab chiqarish quvvati (mln so'm)	Kutilayotgan qo'shimcha ishlab chiqarish (xizmat ko'rsatish) mln so'mda				
					2017 yilda	2018 yilda	2019 yilda	2020 yilda	2021-yilda
	Sanoat jami	X	X	17 736,0	1 300,0	5 312,0	3 090,0	3 708,0	4 326,0
	Byudjetga tushum (mln so'mda)	X	X	3 994,0	1 381,0	600,0	560,0	671,0	782,0
	Yaratiladigan ish o'rinlari	X	X	217,0	28,0	41,0	45,0	49,0	54,0
1	"GRAND MILK" MCHJ Sut va sut mahsulotlarini qayta ishlashni kengaytirish	Sut mahsulotlari	3100 tn	3 480	1 500,0	360,0	450,0	540,0	630,0
	Byudjetga tushum (mln so'mda)	X	X	187	81	19	24	29	34
	Yaratiladigan ish o'rinlari	X	X	121	20	22	24	26	29
2	Remedy Group MCHJ QQ Plastik idishlarda infuzion qorishmalarni ishlab chiqarish	Dori darmon vositalari	5000 flakon	14 720	X	5 000,0	2 700,0	3 240,0	3 780,0
	Byudjetga tushum (mln so'mda)	X	X	791	X	269	146	174	202
	Yaratiladigan ish o'rinlari	X	X	46	X	10	11	12	13
3	Temir qurilish konstruksiyalarini ishlab chiqarish	Metal buyumlar	250 tn	3 016	1 300,0	312,0	390,0	468,0	546,0
	Byudjetga tushum (mln so'mda)	X	X	162	70	17	21	25	29
	Yaratiladigan ish o'rinlari	X	X	50	8	9	10	11	12

²³Olmazor tumani ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi

Jami uchala korxonaning ishlab chiqarish quvvatini besh yillik davomida 17736 mln so‘mga ko‘tarish evaziga byudjetga besh yil davomida jami to‘rt mlrd so‘mga yaqin mablag‘larni tushirish rejalashtirilgandir. Bundan tashqari buning evaziga jami besh yil davomida 217 ta ishchi yaratilishi kuzda tutilgandir. Olmazor tumanida 2017-2021 yillarda Xizmat ko‘rsatish sohasida kutilayotgan qo‘shimcha ishlab chiqarish loyihalari evaziga ham davlat byudjet daromadlar bazasini oshirish rejasi ko‘zda tutilgan bo‘lib, ONIKS AJ billur idishlari va qandillar ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish korxonasi va “SUVSANOATMASH” AJ quyuv sexini modernizatsiya qilish korxonasida ishlab chiqarish hajmini oshirish ko‘zda tutilgan bo‘lib, bu ikkala korxonada ishlab

5-jadval

Olmazor tumanida 2017-2021 yillarda Xizmat ko‘rsatish sohasida kutilayotgan qo‘shimcha ishlab chiqarish loyihalari to‘g‘risida ma’lumot ²⁴

Loyihaning nomi	Mahsulot (xizmat nomi)	Yillik ishlab chiqarish quvvati miqdor	Yillik ishlab chiqarish quvvati (mln so‘m)	Kutilayotgan qo‘shimcha ishlab chiqarish (xizmat ko‘rsatish) mln so‘mda				
				2017yilda	2018 yilda	2019 yilda	2020 yilda	2021 yilda
Xizmat ko‘rsatish	X	X	21 477,6	1 752,6	1 436,0	5 217,0	6 048,0	7 024,0
Byudjetga tushum	X	X	1 400,0	253,0	99,0	300,0	347,0	401,0
Yaratiladigan ish o‘rinlari	X	X	4 404,0	729,0	792,0	871,0	958,0	1 054,0
"ONIKS" AJ Billur idishlari va qandillar ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish	Billur idishlar	170 ming dona	5 460	3 120,0	468,0	562,0	624,0	686,0
Byudjetga tushum mln so‘m	X	X	284	162	24	29	33	36
Yaratiladigan ish o‘rinlari	X	X	146	24	26	29	32	35
"SUVSANOATMASH" AJ Quyuv sexini modernizatsiya qilish	Extiyot qismlar	1800 tn	21 478	1 752,6	1 436,0	5 217,0	6 048,0	7 024,0
Byudjetga tushum mln so‘m	X	X	1 116	91	75	271	314	365
Yaratiladigan ish o‘rinlari	X	X	4 258	705	766	842	926	1019

²⁴Olmazor tumani ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi

chiqarish hajmini oshirish evaziga besh yil davomida 1,4 mlrd so‘m mablag‘ unduruvi rejalashtirilganligini kuzatishimiz mumkindir. Yaratiladigan ish o‘rinlari bo‘yicha esa 4404 ta yangi ish o‘rinlari tashkil etilishi kuzatilgan bo‘lib, ONIKS AJ billur idishlari va qandillar ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish korxonasi hisobiga 146 ta ish o‘rni, “SUVSANOATMASH” AJ quyuv sexini modernizatsiya qilish korxonasin hisobiga esa 4258 ta ish o‘rni yaratilishi ko‘zdatutilganligini ko‘rishimiz mumkindir.

2-bob bo‘yicha xulosa

Yuqorida ikkinchi bobda keltirilgan ma‘lumotlar asosida mamlakatimiz moliya va soliq sohasiga oid amaliy ma‘lumotlar tahlil qilindi. Shuningdek mahalliy byudjet doirasida Olmazor tumani daromadlari va xarajatlari tahlil qilindi. Tahlil jarayonida shu narsa ma‘lum bo‘ldiki, davlat byudjeti daromadlari asosiy ikki omil evaziga oshirish mumkin ekan. Ulardan birinchisi daromadlar bazasini oshirish evaziga yoki soliq stavkalarini optimal qo‘llash, turli xil imtiyozlar berish evaziga ekan. Olmazor tumanida daromadlar bazasini oshirishga qaratilgan bir qancha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan korxonalariga yirik miqdorda kreditlar ajratish evaziga korxonalarining ishlab chiqarish salohiyatini sezilarli darajada oshirilganligini ko‘rishimiz mumkin. Shunday ekan har qanday hududning daromadlar bazasini oshirish va xarajatlarni optimal sarflash uchun, daromadlarni oshirish doirasida turli kreditlar ajratish, investitsiyalar jalb qilish, kerak ekan. Xarajatlarni optimal sarflashda esa ob‘ektivlikka yo‘l qo‘yish kerakligi, zamonaviy texnologiya usullaridan keng foydalanish evaziga samaradorlikka erishish mumkin.

3-BOB. IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA MAMLAKATIMIZ MOLIYA-SOLIQ TIZIMINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

3.1. Iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida mamlakatimiz moliya tizimini rivojlantirish istiqbollari

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 22-dekabrda Parlamentga yo‘llangan murojaatnomasiida byudjet tizimini qayta ko‘rib chiqish, byudjet daromadlari va xarajatlarining oshkoraligini ta‘minlash, byudjet sohasida qarorlar qabul qilishda aholining manfaatlariga alohida e‘tibor berish zarurligini ta‘kidlagan edi. O‘tgan yilda joylardagi davlat boshqaruv organlarining mahalliy byudjetlarini shakllantirishdagi vakolatlarini, ularning mahalliy byudjetlarning daromadlar bazasini kengaytirish va zaxiralarini aniqlashdan manfaatdorligi va javobgarligini oshirish, shuningdek shaffoflik va byudjet jarayoni ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirish, byudjetdan moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish va byudjet intizomini mustahkamlash hamda davlat byudjet barqarorligini ta‘minlashga qaratilgan amaliy chora tadbirlar qabul qilindi. Shu bilan birga, amaldagi davlat moliyasi tizimini zamonaviy talablarga javob bermasligi va olib borilayotgan byudjet siyosatiga o‘rta muddatli davrda qabul qilingan davlat dasturlari bilan bog‘liq byudjet xarajatlariga ob‘ektiv ishonchli baho berishimkon bermasligi va byudjetdan rejalashtirishning xalqaro e‘tirof etilgan usullari kam joriy etilganligi konsepsiyada aytib o‘tilgan

Birinchiidan, byudjetdan ajratiladigan mablag‘lar bilan rivojlantirish dasturlari o‘rtasida bog‘liqlik yo‘q, byudjet mablag‘lari byudjet resurslarini qayta taqsimlash mexanizmlarining past darajadaramiylashtirilishi hamda moliyalashtiriladigan tadbirlar va yo‘nalishlarni tanlashning aniq mezon va tartiblari mavjud bo‘lmagan sharoitda o‘tgan yillardagi byudjet mablag‘larini indeksatsiya qilish asosida taqdim etiladi. Byudjetni rejalashtirishning amaldagi tizimi yillik byudjetning balanslashgan ijrosiga yo‘naltirilgan. Biroq makroiqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish

dasturlarini amalga oshirish, soliq-byudjet siyosatining oldindan ko'ra bilish nuqtai nazaridan yillik rejalashtirishning salohiyati juda cheklangan. Byudjet mablag'larini taqsimlovchilar va oluvchilar o'zlarining istiqbolli rejalarini rejalashtirilgan yildan ortig'iga prognozlash tirayolmaydi.

Yillik rejalashtirishda fiskal intizomning rejalashtirilgan natijalarga yaqinlashishiga erishish mumkin. Biroq bunday fiskal intizomning foydasi yillik davr bilan chegaralanadi. Daromadlar vaxarajatlar qismida yillik rejalashtirilgan byudjetni bajarish, lekin oxirida o'rta muddatli davrda defitsitga duch kelish mumkin. Bu o'rta muddatli makroiqtisodiy prognozlarning va ularning byudjet daromadlariga ta'sirini baholashning mavjud emasligi bilan izohlanadi.

Byudjetni rejalashtirishda joriy byudjetning Davlat rivojlanish dasturlari bilan bog'liqligi kuchsizligicha qolmoqda. Ushbu dasturlar doirasida amalga oshiriladigan loyihalar (yangi inshootlarni qurish, foydalanishga mo'ljallangan uskunalarni yetkazib berish) foydalanishga topshirilganidan keyin ularni joriy saqlash xarajatlarini talab qiladi. Biroq yillik byudjetni rejalashtirishda yangi ob'ektlarni foydalanishga topshirish byudjet prognozi bilan muvofiqlashtirilmaganlik hollari ham mavjud, ya'ni ularni joriy saqlash xarajatlari hisobga olinmaydi.

Byudjet mablag'larini shakllantirish va ijro etishda byudjet mablag'lari taqsimlovchilarining vakolati va, tegishli, mas'uliyati cheklangan. Byudjetni boshqarish, asosan, haqiqatdagi va rejalashtirilgan ko'rsatkichlarning bajarilishini nazorat qiladi, bu esa byudjet mablag'laridan foydalanishning yakuniy natijalarini va aniq maqsadlarini, shuningdek, vazirlik va idoralar – byudjet mablag'larini taqsimlovchilarning amalga oshiriladigan dasturlari baholash mezonlarini aniq ifodalaymaydi. Byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligi va natijadorligi ustidan ichki audit tartib-taomillari va metodologiyasi mavjud bo'lmagan holda, kassa xarajatlarining rejali ko'rsatkichlarga muvofiqligi ustidan tashqi nazorat ustunlik qiladi.

Ikkinchidan, byudjetni rejalashtirish davlat moliya tizimining bo'linganligi hisobiga makroiqtisodiy tartibga solishning samarali vositasi bo'la olmadi. 36 ta

vazirlik va idoralarning YAIMga nisbatan 1,5 foizga yaqin byudjetdan tashqari jamg'armalari mablag'lari, shuningdek hisoblangan YAIMga nisbatan 2 foizga yaqin xalqaro moliya institutlari hisobidan moliyalashtiriladigan ijtimoiy va infratuzilma loyihalari mablag'lari konsolidatsiyalashgan Davlat byudjetida aks ettirilmaydi.

Uchinchidan, Davlat byudjetini shakllantirishning amaldagi mexanizmlari hududiy rivojlanishning barcha muammoli masalalarini qamrab olish imkonini bermaydi. Ko'p yillar davomida Davlat byudjetidan qishloq joylardagi muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasini takomillashtirish, shu jumladan, ularni ichimlik suvi bilan ta'minlash va qishloq yo'llarini qurish uchun yetarlicha mablag ajratilmagan, bu olis va borish qiyin bo'lgan joylarda yashovchi aholi turmush darajasiga o'z ta'sirini ko'rsatdi. Byudjetni rejalashtirishning haddan tashqari markazlashuvi tufayli hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha loyihalarni amalga oshirishda mahalliy boshqaruv organlarining shaxsiy mas'uliyat hissi sezilmaydi, xarajatlarga oid majburiyatlari bo'yicha qarorlar moliyalashtirish imkoniyatini hisobga olmagan holda qabul qilinadi. Bugungi kunga qadar mahalliy byudjetlarni shakllantirish va ijro etish sohasida ijro etuvchi boshqaruv organlari rahbarlarining aholi va xalq deputatlari Kengashlari oldida hisobot berishlari yetarli darajada emas. Joylardagi davlat boshqaruv organlari kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, yangi ish o'rinlarini tashkil qilish va aholi bandligini ta'minlash orqali soliqlar salohiyatini kengaytirish orqali moliyaviy mustaqilligining oshishidan kam manfaatdor, shuningdek, xarajatlarni rejalashtirishda va optimallashtirishda faol ishtirok etmayapti.

To'rtinchidan, Davlat byudjetini tuzish, rejalashtirish va ijro etish jarayonida byudjet jarayonining oshkoraligini ta'minlashda innovatsion mexanizmlar va yondashuvlar joriy etilmagan. Texnologik infratuzilmaning rivojlanishiga qaramasdan, byudjet jarayonining to'liq avtomatlashtirilmagani, vaqt va resurslarni ortiqcha sarflash kabi noqulayliklarga olib kelmoqda.

Beshinchidan, davlat qimmatli qog'ozlar bozori, uning infratuzilmasi va boshqa zamonaviy vositalar yo'qligi Davlat byudjeti defitsitini qoplash va

maqsadli davlat dasturlarini moliyalashtirish uchun inflyatsiyasiz manbalarni safarbar qilish imkonini bermaydi.

Oltinchidan, amaldagi pensiya tizimi fuqarolarni qarilikda ijtimoiy himoya qilish uchun eng qulay sharoitlar yaratmaydi, pensiya miqdorini belgilash tartibi fuqarolarni sugʻurta badallarini toʻlash uchun ragʻbatlantirmaydi, pensiya miqdori va xodimning mehnatga qoʻshadigan hissasi oʻrtasidagi bogʻliqlik past, pensiya toʻlovlari yuki oshadi, ish beruvchi va ishchi oʻrtasida Pensiya jamgʻarmasiga majburiy badallar toʻlash boʻyicha javobgarliklar aniq taqsimlanmagan.

Shu munosabat bilan, davlat moliyasi tizimini tubdan qayta koʻrib chiqish, byudjet mablagʻlaridan foydalanish samaradorligini oshirish, byudjetni rejalashtirishning xalqaro eʼtirof etilgan usullarini, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy qilish va fuqarolarni davlat moliyasini boshqarishga jalb qilish orqali byudjet tizimini isloh qilish zarur.

1. Belgilangan vazifalarni amalga oshirish uchun Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan belgilab berilgan ustuvor yoʻnalishlar va 2017-2021 yillarda Oʻzbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yoʻnalishlari boʻyicha Harakatlar strategiyasi asosida shakllantirilgan byudjet siyosatini takomillashtirishning quyidagi asosiy yoʻnalishlarini belgilash lozim:

a) byudjetni rejalashtirishni takomillashtirish va Davlat byudjeti ijrosi sifatini oshirish, byudjet jarayoniga innovatsion mexanizmlar va yondashuvlarni joriy etish sohasida:

-2019-2021 yillarga moʻljallangan Davlat byudjeti loyihasidan boshlab, kelgusi yil uchun yillik byudjetni va keyingi 2 yil uchun byudjet asoslarini tasdiqlashni koʻzda tutadigan oʻrta muddatli byudjetni rejalashtirishni joriy etish;

-Byudjetdan ajratiladigan mablagʻlarning taqsimlashni haqiqatdagi yoki rejalashtirilayotgan natijalar bilan toʻgʻridan-toʻgʻri bogʻliqlikni hamda davlat, tarmoq va xududiy dasturlarni ijrosiga yoʻnaltirilganini taʼminlovchi byudjetni rejalashtirishning dasturiy-maqsadli uslublariga oʻtish orqali byudjet jarayonini “byudjet resurslari (xarajatlari)ni boshqarish”dan “natijalarni boshqarish”ga bosqichma-bosqich yoʻnaltirish;

-Byudjet jarayoni ishtirokchilarining mustaqilligini oshirish, jumladan mahalliy byudjetdan moliyalashtiriladigan quyi turuvchi tashkilotlarning byudjet so'rovini ko'rib chiqish funksiyasini qo'shish hamda har yilgi byudjetdan ajratilgan mablag'larni "o'zlashtirish"dan aniq natijalarga erishish yo'nalishiga o'tkazish orqali vazirliklar – byudjet mablag'larini taqsimlovchilarning byudjetni shakllantirish bo'yicha vakolatlarini kengaytirish, shuningdek sohalar byudjetlarini tegishli vazirliklar tomonidan Oliy Majlisda himoya qilishni amaliyotga kiritish; byudjet so'rovlarini, byudjet tashkilotlarining xarajatlar smetalarini va xodimlar jadvallarini tuzish hamda taqdim etish jarayonini to'liq avtomatlashtirish;

-mahalliy byudjetlardan moliyalashtiriladigan byudjet tashkilotlarining shuningdek, yuqori turuvchi vazirlik va idoralardan moliyaviy hisobdorligi;

-davlat byudjeti loyihasini Davlat dasturlari va rivojlanish dasturlarining funktsional va jamlangan iqtisodiy tasnif shaklida kiritish;

-investitsiyalarga byudjet xarajatlari samaradorligini "Davlat investitsiyalarini boshqarishni baholash" (Public investment management assessment) bo'yicha baholash printsiplarini kiritish; o'rta muddatli byudjet qoidalarini belgilash, shu jumladan, davlat qarzining va Davlat byudjeti taqchilligining eng yuqori miqdorlarini belgilash;

b) davlat mablag'larini konsolidatsiyalash sohasida:

-O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash jamg'armasi, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Respublika yo'l jamg'armasi, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Byudjetdan tashqari ta'lim va tibbiyot muassasalarining moddiy-texnik bazasini rivojlantirish jamg'armasi, "Toza ichimlik suvi" jamg'armasi hamda boshqa kam samarali jamg'armalarni tugatish, tugatilgan jamg'armalar xarajatlarini investitsiya va infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishning dasturiy-maqсадli uslublarini kiritish yo'li bilan Davlat byudjeti mablag'lari hisobidan rejalashtirish va amalga oshirish;

-vazirlik va idoralarning davlat bojlaridan, yig'imlar va soliq bo'lmagan to'lovlardan shakllanadigan byudjetdan tashqari jamg'armalarini, ma'muriy va

moliyaviy sanksiyalarni ularning maqsadga muvofiqligi hamda Davlat byudjetining birligini ta'minlashi nuqtai nazaridan tanqidiy o'rganish, vazirlik va idoralarning byudjetdan tashqari jamg'armalari, shuningdek xalqaro moliya institutlari mablag'lari hisobiga moliyalashtiriladigan ijtimoiy va infratuzilma loyihalarini O'zbekiston Respublikasining konsolidatsiyalashgan byudjetiga kiritish;

v) byudjetlararo munosabatlarni takomillashtirish, joylardagi davlat hokimiyati organlarining xududlar soliq salohiyatini kengaytirish va xarajatlarni rejalashtirishdan manfaatdorligini oshirish borasida:

-yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i, yagona soliq to'lovi, tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlariga belgilanadigan qat'iyn belgilangan soliq, benzin, dizel` yoqilg'isi va gazni iste'mol qilganlik uchun olinadigan soliq, yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq, jismoniy shaxslarning mol-mulk solig'i, yuridik shaxslarning yer solig'i, jismoniy shaxslar yer solig'i, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq, shuningdek ruda foydali boyliklari bo'lmagan qazilmalar bo'yicha yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqlardan tushumlarni to'liq hajmda mahalliy byudjetlarda qoldirish;

-jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini respublika byudjeti va mahalliy byudjetlar o'rtasida teng ulushlarda taqsimlash;

-tuman va shaharlar mahalliy byudjetlarining bazaviy yildaaniqlangan qo'shimcha daromad manbalaridan qat'i nazar, o'rta muddatlibyudjetga (kamaytirmasdan) soliq va boshqa majburiy to'lovlardanajratmalar normalarini biriktirish;

-O'zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan o'rta maxsuskasb-hunar ta'limi muassasalarini, pedagoglarni qayta tayyorlash vamaalakasini oshirish institutlarini, axborot-resurs markazlarini, muzeylar, ko'rgazma zallari, teatrlar, filarmoniya, musiqa ansambllari, davlat boshqaruv organlarining hududiy bo'linmalari, shu jumladan soliq va moliya organlarini, xususiylashtirilgan korxonalariga ko'maklashish va raqobatni rivojlantirish organlarini, O'MKHTM hududiy boshqarmalari va boshqa muassasalarni moliyalashtirish bo'yicha

vakolatni Qoraqalpog‘iston Respublikasi respublika byudjetiga, viloyatlarning viloyat byudjetlariga va Toshkent shahrining shahar byudjetiga o‘tkazish;

-mahalliy byudjetlar xarajatlarini, mahalliy xalq deputatlari Kengashi tomonidan tasdiqlangan, moliyalashtirish manbasi aniq bo‘lgan o‘rta muddatli xududlarni rivojlantirish dasturlari asosida amalga oshirish tartibini joriy qilish;

-egasiz va davlat daromadiga o‘tkazilgan mol-mulklarning bozormexanizmlari bo‘yicha baholanishini hamda ularning byudjet hisobi yuritilishini ta’minlash;

-mahalliy boshqaruv organlariga mahalliy byudjetlarning qo‘shimcha mablag‘larini tijorat banklari depozitlariga qo‘yish va lotereyalarni tashkil etish huquqini berish.

g) byudjet ochiqligini ta’minlash va byudjet jarayonigafuqarolarni jalb qilish sohasida:

-byudjet jarayonining shaffofligini ta'minlash va “partisipatorli byudjetlashtirishni” (participatory budgeting)” joriy etish yo‘li bilan Davlat byudjetini shakllantirishda fuqarolarni faol jalb qilish;

-2019-2021 yillar Davlat byudjeti loyihasi va soliq-byudjet siyosatini takomillashtirish Kontseptsiyasidan boshlab “Fuqarolar uchun byudjet”ni amaliyotga tatbiq etish;

-barcha foydalanuvchilar uchun oshkoralik, ishonchlilik va ochiqlik darajasini oshirish maqsadida byudjet hisobini davlat sektorida (IPSAS) moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari bilan muvofiqlashtirish; PEFA (Davlat xarajatlari va moliyaviy hisobdorlik) va Jahon banki va boshqa xalqaro moliya institutlari va donorlarning PIMA tizimlari bo‘yicha 2018 yilda o‘tkazilgan baholash yakunlariga asosan o‘rta muddatli davrga Davlat moliyasini boshqarish strategiyasini ishlab chiqish;

-Xalqaro valyuta jamg‘armasining umumiy ma'lumot tarqatish tizimining talablariga binoan davlat moliyaviy statistikasini nashr etish;

-2019 yil oxirigacha Xalqaro byudjet hamkorligining “Byudjetning ochiqligi indeksi” reyting tizimiga qo‘shilish.

d) Davlat byudjetining g'azna ijrosini takomillashtirish sohasida:

-davlat byudjetining daromadlari va xarajatlarning moliyalashtirilishi o'rtasidagi muvozanatlashuvni ta'minlash imkonini beruvchi mexanizm sifatida daromadlarni kassali prognoz qilishning zamonaviy usullarini joriy etish;

-vaqtinchalik bo'sh mablag'larni tijorat banklarida qisqa muddatli depozitlarga joylashtirish;

-yuridik va moliyaviy majburiyatlarni ro'yhatdan o'tkazish jarayonidabudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilariga bevositaaloqasiz xizmat ko'rsatish mexanizmini joriy etish;

-byudjet tashkilotlarining xorijiy valyutadagi mablag'larinig'aznachilik ijrosi bilan qamrab olish;

-davlat dasturlarini amalga oshirish doirasida moliyalashtirish nazarda tutilgan ob'ektlar bo'yicha maqsadli byudjet mablag'larinig'aznachilik kuzatib borishni joriy qilish.

e) Davlat pensiya tizimini isloh qilish sohasida:

-O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarning davlat pensiyata'minoti to'g'risida"gi Qonunini yangi tahrirda ishlab chiqish, bundapensiyalarni hisoblashning soddalashtirilgan va oshkora mexanizmlarini joriy etish hamda asossiz imtiyozlar va qo'shimcha to'lovlarni taqdim etish amaliyotini to'xtatishni nazarda tutish;

-pensiya ta'minoti sohasida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini faol joriy etish, shu jumladan fuqarolarning mehnat stajini elektron tarzda hisobga olish mexanizmlarini ishlab chiqish;

-pensiya ta'minoti tizimining ijtimoiy adolatliligi va samaradorligini oshirish, rag'batlantirish mexanizmlarini joriy etish, xodimning pensiya miqdori va mehnatga bo'lgan hissasi o'rtasidagi bog'liqlikni oshirish;

-ijtimoiy sug'urta tizimida ixtiyoriy ravishda ishtirok etishni rag'batlantirish choralarini qo'llash va shu kabi islohotlarni amalga oshirish belgilab berilgan.

Mamlakatimiz soliq tizimi sohasida ham bir qancha islohotlarni amalga oshirish kerakligini aytib o'tgan bo'lib, 2017-2021 yillarda O'zbekiston

Respublikasi besh ustuvor yoʻnalishlari boʻyicha harakatlar strategiyasida iqtisodiyotning rivojlanishiga va erkinlashtirish muhim yoʻnalishlaridan biri soliq yukini kamaytirish va soddalashtirish, soliq tizimi, soliq ma'murchiligi va tegishli imtiyozlar kengaytirish takomillashtirish siyosatini davom ettirish belgilab berilgan.

3.2. Iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida mamlakatimiz moliya tizimini rivojlantirish istiqbollari

Shu bilan birga, mavjud soliq tizimi zamonaviy talablarga javob bermasligi, u, xususan, biznes yuritish uchun eng qulay shart-sharoitlarni ta'minlash, kengaytirish va ishlab chiqarishni modernizatsiyalashni ragʻbatlantirish, iqtisodiyotni yanada rivojlanishiga yoʻl qoʻymasligi aytib oʻtilgandir. Shu bilan birga soliq tizimini isloh qilish konsepsiyasida quyidagi muammolar koʻtarilib oʻtilgandir:

➤ xoʻjalik yurituvchi sub'ektlar uchun soliq yukining darajasi juda yuqori (Oʻzbekistonda bu koʻrsatkich MDHning aksariyat mamlakatlariga nisbatan yuqoridir), bu ayirboshlash sohasida daromadlarini olish imkonini beradi;

➤ soliq hisoblash uchun maxsus qoidalar koʻp sonli ekanligi biznesda soliq yuki va operatsiya xarajatlarini amalga oshirish soliq qonunchiligi bilan ta'minlanganligi, soliq solishning soddalashtirilgan tizimi kam ekanligi, shu jumladan soliqlar va boshqa majburiy toʻlovlarni hisoblashmurakkab tizimda ekanligi;

➤ yalpi ichki mahsulotda kichik biznes ulushi 50 foizdan ortiqligi ammao soliqli daromadlari tarkibida soliqlarni eng hyirik ulushini yirik korxonalar tashkil qilishiya'ni yirik tadbirkorlar va kichik tadbirkorlar oʻrtasida soliq yukining noteks taqsimlanganligi;

➤ QQS dagi toʻsquinlik ya'ni QQSni yirik korxonalar gta majburiy qilinganligi va kichik korxonalar bundan ozodligi natijada ular oʻrtasidagi munosabat buzilishi;

- maqsadli davlat jamg'armalariga turli xil to'lovlar mavjudligi, bu ularning soliqqa tortilishiga olib keladi, soliq yukining ortishiga olib keladi;
- yuridik shaxslarning mol-mulkiga soliq solishning hozirgi tizimi kapital mablag'lari va infratuzilmaga investitsiyalarni cheklaydi, shuningdek kapitalni talab qiladigan tarmoqlarning xarajatlarini ko'paytirishga olib keladi;
- jismoniy shaxslarning daromad solig'i va yagona ijtimoiy to'lovi yuqori ekanligi bu tadbirkorlar ish haqilarni "convert" usulida tarqatilishiga olib kelishi va natijada soliqdan qochishga urinishi. Shu bilan bir vaqtda, samarasiz soliq ma'muriyati soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni yig'ishda etarli darajada samarani ta'minlay olmayotganligi bu esa O'zbekiston Davlat byudjeti daromadlar darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi:
 - ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda davlat organlari va tashkilotlar o'rtasida samarali ma'lumot almashish mavjud emas;
 - hisobvaraqlar fakturalar "onlayn" rejimida soliq organlaridan ro'yhatdan o'tmasligi operatsiyalari haqida ma'lumot uzatish ishlamasligi, elektron ro'yhatga yagona tizimini yo'qligi, shu jumladan, elektron soliq boshqaruvi va soliq nazorat usullarini, amalga qilinmagan;
 - ma'muriy boshqaruvning zaif mexanizmlari, shu jumladan buxgalteriya hisobidagi kamchiliklar va ko'chmas mulk va yer qiymatini ob'ektiv aniqlash uchun mahalliy soliqlar va yig'imlar juda past;
 - soliq qonunchiligining murakkabligi sababli tushuntirish ishining juda kam samaradorligi, shuningdek, soliq qoidalarini buzishning oldini olish va erta ogohlantirish bo'yicha chora-tadbirlar mavjudligi;
 - investorlar nazarida joriy soliq tizimi tiniqligi, sog'lom raqobat, soliq boshqaruvida oshkorlikni, investorlarning huquqlarini himoya qilish uchun soliq yukini va kafolatlar maqbul darajada ta'minlanmaganligi investitsiyaviy jozibadorligini salbiy ta'sir ko'rsatadi. Yuqoridagi muammolardan kelib chiqib O'zbekiston Respublikasi Soliq tizimini isloh qilishning asosiy ustuvor yo'nalishlarini quyidagicha ko'rish mumkin bo'ladi.

O'рта muddatli soliq rejalashtirishga o'tish va soliq qonunchiligi barqarorligi kafolatlarini mustahkamlash, respublikaning investitsion jozibadorligini oshirish.

1. Soliq qonunchiligini maksimal darajada soddalashtirish, me'yoriy-huquqiy hujjatlarda qarama-qarshiliklar va to'qnashuvlarni bartaraf etish, sog'lom soliq to'lovchilarning huquq va manfaatlarini himoya qilishni kuchaytirish.

2. Soliq kodeksi orqali yagona huquqiy bazani yaratish ya'ni ko'plab qonunosti hujjatlarni kamaytirish va ularni yagona soliq kodeksiga birlashtirish

3. Tadbirkorlik sub'ektlariga soliq yukini kamaytirish, yirik va kichik biznes sub'ektlari o'rtasida soliq yukining muvozanati yo'qolishini bartaraf etish.

4. Biznes parchalanishiga va xodimlarning haqiqiy sonini yashirganlik uchun etakchi, ularning faoliyatini kengaytirish uchun cheklovlarni olib tashlash maqsadida kichik biznes soliq tizimini tubdan isloh.

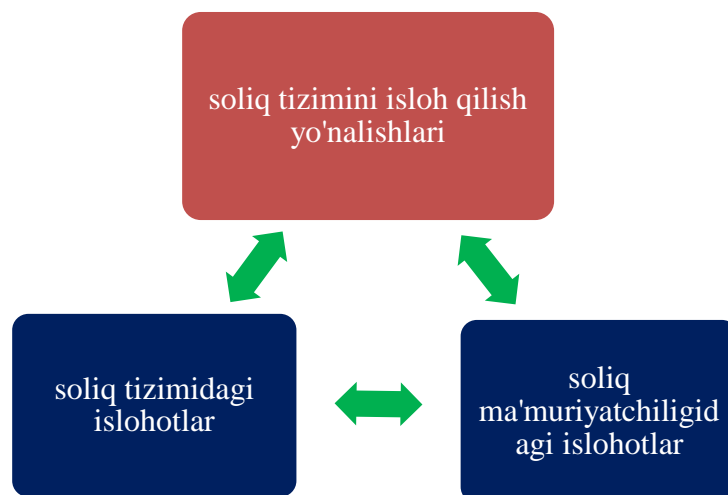
5. Yagona soliq va bojxona imtiyozlarini berishga, ijobiy raqobat muhitini ta'minlashga aniq taqiqni ta'minlaydigan huquqiy kafolatlarning kuchaytirilishi va mexanizmlarini joriy etish.

6. Shu kabi soliq solinadigan bazaga ega soliqlarni birlashtiruvchi va birlashtiradigan, shuningdek soliq hisobotini kamaytirish va soddalashtirish, operatsion xarajatlarni minimallashtirish orqali soliqlar sonini optimallashtirish.

7. Ixtiyoriy ravishda iqtisodiyot sohasida soliq va boshqa majburiy to'lovlarni to'lashdan bosh tortishning oldini kamaytirish, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lash uchun soliq to'lovchilarning rag'batlantirish mexanizmlarini amalga oshirish.

Yuqoridagi muammolardan kelib chiqib soliq tizimini isloh qilishning quyidagi ikki yo'nalishini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. 8-rasmda soliq tizimini isloh qilish ma'muriyatchilikdagi islohotlar va soliq sohasidagi islohotlarga bo'lib ko'rsatilmoqda. Masalan ma'muriyatchilikdagi islohotlar deganda soliq organlarining tarkibiy tuzilmasi, ularning unduruvni oshirishga qaratilgan chora-tadbirlari tushinilsa, soliq sohasining o'zidagi islohotlar ya'ni bevosita soliqlarni

o'zgartirish, ularni soddalashtirish bilan bog'liq, shuningdek soliq to'lovchilarga turli imtiyozlar berish tushiniladi.

8-rasm. Soliq tizimini isloh qilishning asosiy yo'nalishlari²⁵

Soliq tizimini isloh qilishning asosiy yo'nalishlari:

- Yuridik shaxslardan olinadigan soliq stavkasini bekor qilish (aksiyadorli tijorat banklari va sug'urta kompaniyalaridan tashqari) ya'ni uning o'rniga dividend solig'ini 25 foizgacha ko'tarish, agar foydadan to'laydigan bo'lsa;
- QQS solig'ini 20 foizdan 12 foizgacha tushirish va faqat yirik korxonalaridan tashqari kichik biznes sub'ektlari uchun ham QQSni joriy etish va narxlarni ushlab turish uchun qishloq xo'jaligi tovarlariga, ijtimoiy tovarlarga bu soliqtan ozod etish hamda samarasiz imtiyozlarni bekor qilish;
- davlat maqsadli jamg'armalari tomonidan yuridik shaxslarning aylanma mablag'laridan (tushumlaridan) barcha majburiy to'lovlarning bekor qilinishi;
- yagona ijtimoiy to'lov, jismoniy shaxslardan olinadiga daromad solig'i va sug'urta badali to'lovlarni birlashtirib yuborish ya'ni ish haqi miqdoriga nisbatan 25 foiz miqdorida belgilashdan iborat;
- kichik biznes sub'ektlari 1 mlrd so'mdan ortiq bo'lmagan yillik aylanmaga ega yuridik shaxslar sifatida tan olingan tizimni joriy etish va kichik korxonalarini soliq maqsadlarida aniqlashda ishchilar soniga qarab emas balki ularning aylanma mablag'larini hisobga olish evaziga aniqlash;

²⁵ Muallif tomonidan tayyorlandi

- yuridik shaxslardan olinadigan mulk solig'i stavkasini bosqichma-bosqich tushirib boorish (2019-yilda 2. 5 foizdan 2021-yilda 1 foizgacha tushirib boorish) faqat ishlab shiqarish bin ova uskunalaridan tashqari;
- yer solig'i va mulk solig'i sub'ektlari to'lovchilar kengaytirish tufayli soddalashtirilgan soliqqa tortish tartibi bekor qilish;
- yuridik shaxslarning norezidentlari daromadlarini soliqqa tortishni takomillashtirish.

Soliq boshqaruv tizimini isloh qilishning asosiy yo'nalishlari

- davlat soliq xizmati organlari va soliq to'lovchilari shaxsiy kabinet orqali samarali muloqot qilishni tashkil etish;
- soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatish uchun yagona darchada kerakli ma'lumotlarni olish uchun kompleks chora-tadbirlarni yaratish uchun mijozlarga xizmat ko'rsatish tizimida soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatish tartibini joriy qilish;
- davlat soliq xizmati tashkiliy tuzilmasini takomillashtirish, davlat xizmatlari sifati va nazorat qilish funktsiyalarini amalga oshirish, shu jumladan, ularning faoliyatini oshkora mezonlarda baholash, joriy etish, ularning moliyaviy xavfsizligini yaxshilash, soliq organlari kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlash bo'yicha chora-tadbirlar samaradorligini oshirish;
- soliq yig'ish yaxshilash va betayin soliq to'lovchilarning aniqlash maqsadida tahlil qilish va inqiloblar butun zanjirning nazorat ortidan shaxsiy soliq to'lovchining vakolatxonasi foydalanish orqali soliq organiga elektron fakturalar integratsiyasi uchun dasturiy ta'minotni tashkil qilish;
- jismoniy shaxslar va yuridik shaxslarning soliq majburiyatlari yuzaga kelganligi to'g'risida axborot almashish vanazoratining innovatsion usullarini joriy qilish, davlat organlari va tashkilotlar bilan o'zaro aloqalarni mustahkamlash;
- "onlayn" rejimida soliq organlariga bitimlar haqidagi ma'lumotlarni uzatishni joriy etish;
- xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning operatsiyalarini nazorat qilish mexanizmlarini yaratish va soliqqa tortishni takomillashtirish;

- tadbirkorlik sub'ektlarining, shu jumladan oilaviy va xususiy korxonalarining samarasiz tashkiliy-huquqiy shakllarini bekor qilish;
- soliq solinadigan bazaga ega bo'lgan ayrim soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha hisob-kitoblarni qayta ko'rib chiqish va kamaytirish. Ortiqcha to'langan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning qaytarilishi va almashinish mexanizmlarini takomillashtirish va soddalashtirish.;
- soliq qoidalarini buzganlik uchun jarima sanksiyalarini ko'rib chiqish va barcha javobgarlikni kuchaytirish, jarima va penyani hisoblashning ochiq mexanizmlarini yaratish;
- davlat soliq xizmati organlarida ichki soliq tekshiruvini tubdan takomillashtirish, eng yaxshi xorijiy tajribaga muvofiq korrupsiyaga qarshi kurashish uchun ichki nazorat tizimlarini joriy etish.;
- soliq to'lovchilar va soliq organlari o'rtasidagi soliq nizolarni sudgacha hal etish mexanizmini joriy etish, nodavlat notijorat tashkilotlari vakillari, jumladan, soliq nizolarni sudgacha hal bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi mustaqil idoralararo ekspert kengashi ta'sis etish;
- soliq va boshqa majburiy to'lovlarni to'lashdan va soliq to'lashdan bo'yin tovlash bilan kurashish bo'yicha axborot almashishni tashkil etishga qaratilgan xalqaro hamkorlikni kengaytirish va ilgari surilgan xalqaro tashabbuslarga qo'shilish;
- soliq organlarining tushuntirish ishlarini, jumladan, axborot texnologiyalaridan foydalanishni (veb-seminarlar, onlayn suhbat xonalari) takomillashtirish orqali soliq to'lovchilarning soliq savodxonligini oshirish;

3-bob bo'yicha xulosa

Mamlakatimiz moliya tizimida ham, soliq tizimida ham keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mamlakatimizda davlat moliya tizimini isloh qilish konsepsiyasi ishlab chiqilmoqda. Soliq sohasida ham butunlay o'zgarishlar sodir bo'lmoqda, jumladan Soliq kodeksi yangi tahrirdan yangi qabul qilinishi belgilangan bo'lib, soliqlar butunlay soddalashtirilishi belgilangandir. Davlat

moliyasida ham islohotlar amalga oshirilib, endi qisqa muddatli byudjetdan oʻrta muddatli byudjetga oʻtilishi rejalashtirilmoqda. Bundan tashqari davlar moliyasi tarkibida mahalliy byudjetlarning daromadlar bazasi oshirilishi va oʻzini oʻzi taʼminlashi uchun shart-sharoitlar yaratilib berilmoqda. Faqat bu yerda shuni hisoblash kerakki, tijorat banklari tomonidan kredit resurslari korxonalarining ishlab chiqarish hajmini kengaytirish uchun muammosiz berilishi kerak

XULOSA VA TAKLIFLAR

Respublikamizda olib borilayotgan mustaqil iqtisodiy siyosat xalqimiz uchun taraqqiyotning yangi qirralarini ochib bermoqda. Yaqin-yaqinlarda tasavvur qila olmagan hodisalarimiz hozirgi kunda odatiy bir voqealikka aylanib bormoqda. Bular jumlasiga mamlakatimiz davlat moliyasining markaziy bo'g'inida tub o'zgarishlarni amalga oshirilishini yorqin misol qilib ko'rsatsa bo'ladi. Barqaror iqtisodiy o'sishga erishish orqali mamlakat aholisining turmush farovonligi va milliy ishlab chiqarishning samaradorligini to'xtovsiz oshirib borish, respublikaga chet el investitsiyalarini jalb qilish uchun qulay shart-sharoitlarni vujudga keltirish, mamlakatning eksport salohiyatini oshirish hamda uning xalqaro moliya-byudjet-soliq munosabatlarida teng mavqeini ta'minlash kabi dolzarb muammolarni muvaffaqiyatli hal qilish, ham byudjet siyosatini takomillashtirish va byudjet tizimini rivojlantirishga bog'liqdir. Binobarin, har qanday mamlakatda oqilona yuritilgan byudjet siyosati mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishga xizmat qiladigan byudjet-soliq tizimining takomillashuviga olib keladi. Davlat byudjeti davlatning yirik markazlashgan pul fondi bo'lib, uning milliy daromadni qayta taqsimlashdagi rolining oshishi davlatning umumijtimoiy va umumiqtisodiy xarajatlari hajmining oshib borayotganligi bilan izohlanadi. Bitiruv malakaviy ishidan quyidagicha xulosalarga kelish mumkin.

➤ davlat byudjeti daromadlarining shakllanishi soliq va soliqsiz manbalardan tashkil topadi va hozirda byudjet daromadlarining 90 foizdan ortig'i soliq tushumlari xisobiga shakllanmoqda. Soliq tushumlarining asosiy salmoqli ulushi egri soliqlar xissasiga to'g'ri kelmokda;

➤ davlat byudjeti daromadlarining qay tarzda va qay darajada shakllanganligi uning jamiyat hayotidagi rolini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Shu boisdan ham davlat byudjetining daromad bazasini mustahkamlash masalasi hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biri bo'lib daromadlar bazasini oshirish uchun mavjud imkoniyatlarini ishlatish;

➤ O‘zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti daromadlarini tahlil qilish natijalari hozirgi davrda egri soliqlar bo‘yicha tushum summasi byudjet daromadlarining tarkibida nisbatan yuqori salmoqni egallashini ko‘rsatdi. Buning asosiy sababi shundaki, egri soliqlar sof fiskallik xarakteriga ega bo‘lib, mahsulotlarning bahosida hisobga olinganligin sababli to‘g‘ri soliq'larga nisbatan barqaror tushumga egadir;

O‘zbekistondagi moliya-soliq tizimining xarakterli xususiyatlari sifatida quyidagilarni ajratish mumkin:

- hukumat ijtimoiy-iqtisodiy va byudjet-soliq siyosatining o‘zaro bog‘langanligi va bir-birini to‘ldirishi;
- byudjet-soliq siyosatining makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiy yuksalishni rag‘batlantirishga erishish hamda uni mustahkamlashga yo‘naltirish;
- soliq yig‘imini oqilona usulda tashkil etish va soliqlarning rag‘batlantiruvchi rolini ta‘minlash;
- byudjet xarajatlarini ijtimoiy maqsadlarga yo‘naltirish.
- byudjet-soliq siyosati mamlakat moliya tizimi samarali faoliyatining garovi hisoblanadi. Mavjud moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish, ularni to‘g‘ri yo‘naltirish, samaradorligini oshirish, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni ta‘minlashda byudjet-soliq munosabatlarining qanday asosga tayanayotganligi juda muhimdir. Byudjet-soliq siyosatining yaxlitligiga erishish mamlakatda makroiqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashga, samarali byudjet siyosatini yuritishga, aholi turmush darajasini yaxshilashga xizmat qiladi;
- xo‘jalik yurituvchi sub’ektlardan undiriladigan barcha soliqlar ularning sof foydasi miqdorining kamayishiga olib keladi. Bu esa, o‘z navbatida, ularning investitsion xarajatlarning moliyalashtirish imkonini pasaytiradi.

Korxonalarining foydasidan olinadigan soliq bo‘yicha soliqqa tortish bazasi nafaqat ishlab chiqarish xo‘jalik xarajatlari summasiga, balki oldindan to‘langan soliqlar summasiga ham kamayadi. Soliqqa tortishning bunday tartibi oldindan tolangan soliq'lardan biri bo‘yicha soliq stavkasining oshirilishi foyda

solig'i bazasining kamayishiga va buning oqibatida korxonaning sof foydasi miqdorining pasayishiga sabab bo'ladi.

Yuqorida zikr etilgan xulosalarga tayangan holda davlat byudjeti daromadlari barqarorligini ta'minlash bilan bog'liq bo'lgan dolzarb muammolarni hal qilish maqsadida ishlab chiqilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalarning asosiylari quyidagilardan iboratdir:

1. Korxonalar zimmasidagi soliq yukini byudjet xarajatlariga zarar etkazmasdan bosqichma-bosqich bevosita soliqlar hisobidan kamaytirib borish lozim. Bu jarayon takror ishlab chikarishni tezlashtirib, yangi ish o'rinlarini vujudga keltiradi va bandlik darajasini oshiradi.

2. Byudjetga zarur mablag'larni barqaror va bir tekisda undirilishini ta'minlaydigan optimal bevosita va bilvosita soliqqa tortish tizimi - takomillashtirilgan soliq tizimi sifatida baholanishi lozim.

3. Bevosita va bilvosita soliqqa tortishni optimallashtirish bilan foyda va daromadlardan soliq undirishni takomillashtirgan holda, tadbirkorlikni rivojlantirish, korxonalar moliyaviy faoliyatini mustahkamlash va soliqqa tortiladigan daromadlarni kengaytirish hamda bevosita soliqlar tushumini o'sishiga erishish zarur.

4. Davlat byudjetiga to'lovlarni o'z vaqtida va to'liq undirilishini ta'minlash maqsadida xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning ichki soliq nazoratini kuchaytirish, davlat soliq nazoratini takomillashtirish va umumdavlat soliqlarini asosiy to'lovchilar hisoblangan korxonalar faoliyatini joylarda tekshirishning samaradorligini oshirish.

Mahaliy byudjetning daromadlarini oshirish bo'yicha quyidagi takliflar berish mumkindir.

-Olmazor tumani hududida joylashgan oliygohlar (universitetlar, institutlar, akademiya va x. k) qoshida qonun doirasida avtoturargohlar tadbirkorlarni jalb etish orqali tashkil etish ya'ni aliygohlarning yonida ko'plab avtoturargohlar tashkil etish.

-Olmazor tumani hududida joylashgan shifoxonalar qoshida qonun doirasida avtoturargohlar tadbirkorlarni jalb etish orqali tashkil etish;

-tumandagi to'yga xizmat ko'rsatadigan avtomobillar qonun doirasidagi tartibga solish va soliq bazasiga kirigizish;

-Olmazor tumani hududida joylashgan oliygohlar (universitetlar, institutlar, akademiya va x.k) qoshidagi talabalar turargohlarini oliy o'quv yurtiga qabul vaqtida abuturentlarga kunlik ijara qo'yish ;

-tumandagi davlat taassurufidagi bo'sh turgan binolarni ijaraga berish (shu jumladan byudjet tashkilotlaridagi bo'sh turgan bino va xonalar ham inobatga olingan);

-bozor va savdo komplekslarda bo'sh turgan savdo rastalari hamda do'konlarni tadbirkorlarga berish bo'yicha amaliy va tashkiliy ishlar orqali joylarni to'ldirish;

-Olmazor tumani hududida joylashgan oliygohlar (universitetlar, institutlar, akademiya va x.k) mavjudligi xisobiga chet el fuqarolarini oliygohlarimizga talaba bo'lish uchun jalb etish bo'yicha marketing ishlarini olib borish;

-Olmazor tumani hududida joylashgan shifoxonalar (universitetlar, institutlar, akademiya va x.k) mavjudligi xisobiga chet el fuqarolarini shifoxonalarimizga davolash sharoitlarini yaratish orqali marketing ishlarini olib borish;

-kichik sanoat zona xududini kengaytirish;

-mavsumiy qovun va tarvuz, dekorativ o'simlik va daraxt, gullar bilan savdo qilish joylari;

-tumandagi aholini tadbirkorlik sohasiga jalb etish bo'yicha trening tashkil etish;

-tuman turistik salohiyatini oshirish va h. k.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Me'yoriy-huquqiy hujjatlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi: - T.: "O'zbekiston" nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2017y. - 40 b.
2. O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi. T.: "O'zbekiston" 2013 yil 26 dekabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi: Rasmiy nashr- O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi - T.: "Adolat". O'zbekiston Respublikasining 25.12.2007 y. O'RQ-136-son Qonuni bilan tasdiqlangan 01.01.2008 y.dan e'tiboran amalga kiritilgan. Mazkur Kodeksga o'zgartirishlar kiritilgan. O'zR 29.12.2015 y. O'RQ-398-son Qonuni.
4. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mahalliy davlat hokimiyati organlarining moliyaviy erkinligini oshirish, mahalliy byudjetlarga tushumlarning to'liqligini ta'minlash bo'yicha soliq va moliya organlarinig javobgarligini kuchaytirish oid qo'shimcha chora tadbirlar"to'g'risidagi PF-№445-sonli qarori 2017-yil 12-dekabr.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining 2018 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to'g'risida"gi PQ-№3454-sonli Qarori 2017 yil 29 dekabr.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining 2017 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to'g'risida"gi PQ-№2699-sonli Qarori 2016 yil 27 dekabr.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining 2016 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to'g'risida"gi PQ-№2455-sonli Qarori 2015 yil 22 dekabr.

9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasining 2015 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to‘g‘risida”gi PQ-№2270-sonli Qarori 2014 yil 4 dekabr.

10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasining 2014 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to‘g‘risida”gi PQ-№2099-sonli Qarori 2013 yil 25 dekabr.

11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasining 2013 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to‘g‘risida”gi PQ-№1887-sonli Qarori 2012-yil 25-dekabr.

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasining 2012 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to‘g‘risida”gi PQ-№1675-sonli qarori 2011-yil 30-dekabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari va ma‘ruzalari

13. Karimov I.A. «O‘zbekistonda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo‘lida». T. «O‘zbekiston» 1995 yil 208-bet.

14. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O‘zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo‘llari va choralari / - T.: “O‘zbekiston” NMIU, 2009. -B. 56

15. Karimov I.A. Bank tizimi, pul muomalasi, kredit, investitsiya va moliyaviy barqarorlik to‘g‘risida. -T.: “O‘zbekiston” NMIU, 2005.-B. 528.

16. Karimov I.A. “Bosh maqsadimiz – mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, olib borayotgan islohotlarni, iqtisodiyotimizda tarkibiy o‘zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka yanada keng yo‘l ochib berish hisobidan oldinga yurishdir”. 2015-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2016-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma‘ruzasi. 16.01.2016 y. www.uza.uz

17. Karimov I.A. 2015-yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish hisobidan xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikka keng yo'l ochib berish – ustuvor vazifamizdir. 2014 yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2015 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisidagi ma'ruzasi. “Xalq so'zi” gazetasi 17.01.2015 yil

18. Karimov I.A. “2014 yil yuqori o'sish sur'atlari bilan rivojlanish, barcha mavjud imkoniyatlarni safarbar etish, o'zini oqlagan islohotlar strategiyasini izchil davom ettirish yili bo'ladi” 2013 yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2014 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisidagi ma'ruzasi. 18.01.2014. www.uza.uz.

19. Karimov I.A. Mamlakatimizni demokratik yangilash va modernizatsiya qilishga qaratilgan taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirish – bosh maqsadimizdir. Xalq so'zi.2014 yil 5 dekabr.

20. Karimov I.A. Yangilanish va barqaror taraqqiyot yo'lidan yanada izchil harakat qilish, xalqimiz uchun farovon turmush sharoiti yaratish – asosiy vazifamizdir. “Xalq so'zi” gazetasi, 13-fevral 2007-yil. 2-5 betlar

21. Karimov I. A. “O'zbekiston buyuk kelajak sari”. T.: O'zbekiston, 1998. 358-b.

22. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: “O'zbekiston” NMIU, 2017. – 488 b.

23. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent: “O'zbekiston” NMIU, 2017. – 104 b.

24. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: “O'zbekiston” NMIU, 2017. – 56 b.

25. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2017. – 48 b.

26. Mirziyoyev Sh.M. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma‘ruzasi: Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. www.uza.uz.

3. Darslik va o‘quv adabiyotlari

27. Malikov T.S. Moliya: O‘quv qo‘llanma / O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi.-T.: “Iqtisod-moliya”, nashriyoti, 2018 y. – 268b

28. Malikov T.S., Jalilov Sh.Q. Moliyaviy tizim: Zamonaviy talqin: o‘quv uslubiy qo‘llanma. - T.: “Iqtisod-Moliya”, 2016, - 116 b.

29. Vahobov A.V, Malikov T.S., “Moliya” o‘quv qo‘llanma, “Noshir”, T.: - 2012. -12 b

30. Malikov T.S., Jalilov P.T., Byudjet-soliq siyosati: monografiya, O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta mahsus ta’lim vazirligi, Toshkent moliya instituti.-T.Akademnashr, 2011. – 472 b.

31. Srojiddinova Z.X. O‘zbekiston Respublikasi Byudjet tizimi. «infoCOM.UZ» .Toshkent- 2010.-480b.

32. Malikov T.S., Haydarov N.H. Moliya: umumdavlat moliyasi. /O‘quv qo‘llanma. – T.: “Iqtisod-moliya”, 2009. -30 b

33. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya: umumnazariy masalalar. – T.: Iqtisod-moliya, 2008.-45 b

34. Malikov T.S., Haydarov N.H. Davlat byudjeti. /O‘quv qo‘llanma. – T.: “Iqtisod-moliya”, 2007.-50 b

35. Malikov T.S., Vahobov D.R., Moliya:chizmalarda (o‘quv qo‘llanma) Toshkent “Iqtisod-Moliya” 2010.-39 b

36. Malikov T.S., Haydarov N.H. Byudjet daromadlari va xarajatlari. /O‘quv qo‘llanma. – T.: “Iqtisod-moliya”, 2007. -100 b
37. Malikov T.S., Haydarov N.H. Byudjet (tizimi, tuzilmasi, jarayoni). /O‘quv qo‘llanma. – T.:”Iqtisod-moliya”, 2008.-150 b
38. Vahobov A.V., Qosimova G. A, Jamolov X.N. Budjet-soliq siyosati yaxlitligi. Toshkent “Iqtisod-Moliya” 2005, 3-bet
39. T.S. Malikov, P.T.Jalilov. Budjet-soliq siyosati, - T.:”akademnashr” nashriyoti, 2011-yil. 150
40. Vahobov.A, Jo‘rayev.A “Soliqlar va soliqqa tortish” Toshkent 2009.
41. Yahyoev Q. «Soliqqa tortish nazariyasi va amaliyoti». T. «G‘afur G‘ulom» 2000. y. 25 bet
42. Panskov V.P., Knyazev V.G. Nalogi i nalogooblojeniya. –M.: MTSFER, 2014. –s. 57-59.
43. Aleksandrov I. Nalogovie sistemi Rossii i zarubejnix stran. -M.: “Beratov-Press”. 2015. Str. 120,121
44. James E.Smith. West Federal taxation: Taxation of business entities. 2015 e. r. 121
45. Bard V., Pavlova L. Nalogi v usloviyax ekonomicheskoy integratsii. // – M.: “Knorus”. 2016.
46. Serdyukov A. Nalogi i nalogooblojenie: Uchebnik dlya vuzov. -SPb.: “PITER”. 2005. str. 51
47. Belyaev Yu.A. Byudjetniy federalizm: zarubejniy opit. –M.: Finansi, 2016g.

4. Davriy nashrlar (gazeta va jurnallar)

48. M.Yunusov. O‘zbekistonda soliq siyosatining dolzarb muammolari //Bozor, pul va kredit. – 2004. - №2.-13-bet
49. Malikov T.S. Soliq yukining og‘irligini keskin kamaytirish kerakmi? Risola. -T.: 2006. —B. 32.
50. Mamanazarov A.B. Soliq siyosati. -T.: «Moliya», 2017. -B. 148.

51. To‘raev Sh.Sh. Soliqqa tortishni tahlil etishning dolzarb masalalari. -T.: “Akademiya”, 2016. - B. 130

52. Statsbornik SNG. – M.2012

53. IBFD. Publications.European Tax Handbook-2002. r. 59.

54. Patrick Kelly, Cassandra Rohland - The United States federal budget project - UMass Lowell, 1 University Avenue, Lowell, MA 01854, USA. Received 30 September 2015, Revised 14 September 2017, Accepted 15 September 2017, Available online 1 November 2017.

5. Internet saytlari

<http://www.press-service.uz> - O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti axborot markazi sayti

<http://www.gov.uz> - O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi rasmiy sayti

<http://www.soliq.uz> - O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi rasmiy sayti <http://www.mf.uz> - O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi rasmiy sayti

<http://www.nalog.ru> - Rossiya Federatsiyasi Federal soliq xizmati rasmiy sayti

<http://www.stat.uz> - O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi rasmiy sayti

<http://www.lex.uz> - O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi huquqiy axborot bilan ta’minlash markazi rasmiy sayti.

<http://www.sciencedirect.com> - Xalqaro ilmiy nashrlar va maqolalar nashriyot markazi rasmiy sayti.

<http://scopus.com> - Xalqaro ilmiy maqolalar va tezislar nashriyoti rasmiy sayti,